

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA REGIONÁLNÍ A ENVIROMENTÁLNÍ EKONOMIKY

STÁRNUTÍ OBYVATEL V OBCÍCH MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE

**THE AGEING OF POPULATION IN THE MUNICIPALITIES
OF MORAVIAN-SILESIA REGION**

Student: Petra Juřinová

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Ivan Šotkovský, Ph.D.

Ostrava 2011

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou práci, včetně všech příloh (1,2,3,4) vypracovala samostatně.

V Ostravě dne.....

.....

podpis studenta

**Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své diplomové práce,
RNDr. Ivanu Šotkovskému, Ph.D, za odborné vedení, cenné rady a připomínky,
a také veškerý čas, který mi věnoval.**

Rovněž děkuji i mé rodině za trpělivost a podporu po dobu mého studia.

Obsah

Úvod	7
2. Teorie a metodické přístupy k procesu stárnutí populace	8
2.1. Definice stárnutí populace	8
2.2. Metody analýzy stárnutí populace	9
2.3. Stárnutí populace v socioekonomickém kontextu	11
2.3.1. Dopady na ekonomický vývoj	12
2.3.2. Zdravotnictví	14
2.3.3. Sociální zabezpečení a péče	15
2.3.4. Nízká porodnost	16
2.4. Příprava na stárnutí populace	19
2.5. Změny věkového složení obyvatelstva v ČR	21
3. Prostorové aspekty Moravskoslezského kraje	26
3.1. Základní charakteristika Moravskoslezského kraje	26
3.2. Administrativní členění Moravskoslezského kraje	27
3.3. Obyvatelstvo Moravskoslezského kraje	28
4. Analýza stárnutí populace v Moravskoslezském kraji	35
4.1. Stárnutí populace v okresech MSK	35
4.2. Proces stárnutí populace v obcích MSK	38
4.2.1. Dětská složka	39
4.2.2. Stárnoucí složka	42
4.2.3. Index stáří	46
4.2.4. Dynamický index stáří	49
4.2.5. Index ekonomického zatížení	48
4.2.6. Hrubá míra porodnosti	49
5. Závěr	52
Seznam použitých zdrojů	55
Seznam zkratk	59
Seznam obrázků, tabulek a grafů	58
Seznam příloh	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Demografické stárnutí je jedním z problémů, kterým musí současná společnost čelit. V podstatě všechny ekonomicky vyspělejší země musí řešit otázky týkající se stárnutí populace, včetně České republiky. Podle dlouhodobých prognóz, vypracovaných odbornými institucemi (Eurostat, ČSÚ) se bude snižovat podíl dětí v obyvatelstvu a naopak se bude výrazně zvyšovat podíl starších osob. Tento jev sebou přinese mnoho sociálních a ekonomických problémů, ať už je to důchodový systém, sociální zabezpečení anebo zdravotní péče.

Přestože už se téma stárnutí populace několikrát objevilo jako námět vysokoškolské práce, chtěla bych se tomuto tématu z osobního zájmu hlouběji věnovat. O stárnutí populace se v poslední době hodně mluví, média nás zahrnují množstvím kusých informací, které mají často až katastrofické scénáře. Já bych se však chtěla o stárnutí obyvatelstva dovědět více. Opravdu je situace tak vážná, jak ji líčí média? Může dojít ke kolapsu důchodového a zdravotního systému? Kdo zabezpečí naše stáří, když už teď se rodí málo dětí? Na tyto a mnohé další otázky se pokusím v práci zodpovědět.

Ve své diplomové práci se tedy budu věnovat základnímu vymezení problému demografického stárnutí a vypracuji metodiku, která se používá při analýze stárnutí populace. Poté se zaměřím na největší hrozby, ale také příležitosti ve spojitosti s touto problematikou. V následující části se pak pokusím zmapovat situaci v Moravskoslezském kraji, jeho okresech a obcích, a budu se snažit odpovědět na otázku, zda i tento region je demografickým stárnutím ohrožen.

Cílem mé práce je tedy analyzovat proces stárnutí v Moravskoslezském kraji na úrovni krajské, okresní a především obecní.

2. Teorie a metodické přístupy k procesu stárnutí populace

Úvodní kapitola je zaměřena na základní vymezení problému stárnutí populace. Objasňuje jeho hlavní příčiny a danou problematiku zobrazuje na názorném příkladu, a to konkrétně na území České republiky. Závěr této kapitoly je pak věnován stručnému popisu základních metod analýzy stárnutí populace a nejsou zde opomenuty ani hlavní ukazatele, kterými jsou index stárí, průměrný věk a věková pyramida.

2.1. Definice stárnutí populace

Stárnutí patří mezi základní demografické procesy. Musíme však rozlišit dva různé významy tohoto pojmu. V případě jednotlivce představuje stárnutí biologický proces, který je charakteristický především fyzickým vývojem a změnami v čase. Jde o proces ohraničený narozením a smrtí. Stárnutí živého organismu je permanentní a nezvratné, nelze znovu omládnout.

Stárnutí populace není časově ohraničeno. Je charakterizováno změnami ve věkové skladbě populace, počet dětí a mladistvých se snižuje a naopak se zvyšuje podíl starších lidí. Takzvanou dětskou složku tvoří populace dětí ve věku 0-14 let. Hranice stárí pak bývá často spojena s odchodem do důchodu, u nás se za hranici stárí považuje věk 65 let. Na rozdíl od jedince, populaci je možné „omladit“ zvýšením podílu mladších věkových skupin. Na profil věkové skladby populace působí nejvíce změny ve vývoji plodnosti a úmrtnosti, důležitou roli hraje prodlužování střední délky života.

Velký význam na složení obyvatelstva mají také demografické procesy, které probíhaly v minulosti např. světové války. Během válečného období, kdy lidé trpěli nedostatkem a strachem o vlastní život, se dětí rodilo velice málo. Po válce se však porodnost výrazně zvýšila, a jsou to právě tyto silné poválečné ročníky, které se nyní dostávají do důchodového věku a podílí se tak na rostoucím počtu seniorů. Další vlna zvýšené porodnosti v České republice proběhla v 70. letech v souvislosti s pronatalitní politikou státu. Od 80. let má však porodnost, s menšími či většími výkyvy, spíše regresivní charakter. Od počátku devadesátých let můžeme pozorovat výrazné společenské změny, které také ovlivňují skladbu věkové struktury populace. Ženy se snaží o emancipaci, mnohé se věnují spíše profesnímu životu a mateřství odkládají na později. Rodinný život často ustupuje do pozadí, především mladí lidé pak dávají přednost kariéře, studiu či cestování. Rodiny s více dětmi jsou méně časté, typická česká rodina má jedno či dvě děti, ale roste také počet bezdětných lidí.

Vývoj společnosti v několika desetiletích tak má vliv na věkové složení populace v určitém okamžiku a zároveň současný stav společnosti působí na budoucí vývoj populace.

Jak již bylo zmíněno důležitým faktorem, který ovlivňuje stárnutí populace, je také prodlužování střední délky života. Snižování novorozenecké a kojenecké úmrtnosti se již na střední délce života nepodílí tolik jako v minulosti. Dnes dochází k prodlužování délky života spíše v důsledku snižování úmrtnosti ve středním a vyšším věku. Úroveň a lepší dostupnost zdravotní péče, dostatek vhodné a výživné potravy, dobré životní a sociální podmínky, to vše působí na kvalitu a délku života. Příčinou úmrtí už nejsou nákazy, infekce či epidemie. Snižuje se úmrtnost na kardiovaskulární nemoci. Stárí je tak často spojeno především s nenakažlivými degenerativními onemocněními, která se v pozdějším věku objevují. Lidem se tak zvyšuje šance na přežití i ve vysokém stáří (Gruss, 2009)

2.2. Metody analýzy stárnutí populace

Analýzu stárnutí populace provádíme nejčastěji porovnáním dětské složky se složkou stárnoucí. Tato metoda je také použita v této diplomové práci při vyhodnocování stupně stárnutí v okresech a obcích Moravskoslezského kraje. Dětská složka zahrnuje populaci ve věku 0-14 let. Postprodukční (stárnoucí) složka je tvořena osobami ve věku nad 65 let. Je to starší věková skupina, která není jednotně dána, např. v Japonsku jsou zde zahrnuty osoby od 70 let, v ČR většinou od 65 let a v Indii od 50 let. Tato věková hranice se nejčastěji vztahuje k odchodu do důchodu. To, jakým způsobem se mění společnost, můžeme zjistit pomocí těchto ukazatelů:

1. **Podíl dětské (P_D) a stárnoucí složky (P_S)** – základní ukazatele pro analýzu procesu stárnutí populace, které nám vyjadřují procentuální podíl dané věkové kategorie v celkové populaci.

$$P_D = \frac{P_{0-14}}{P} \cdot 100$$

$$P_S = \frac{P_{65+}}{P} \cdot 100$$

Podle toho do jakého intervalu podíl dětí spadá, můžeme populaci charakterizovat následovně (Šotkovský, 2009):

- **Mírně stárnoucí populace** – podíl dětské složky spadá do intervalu 20,0 až 24,9 %
- **Stárnoucí populace** – interval 16,0 až 19,9 %
- **Stará populace** – interval 12,5 až 15,9 %
- **Velmi stará populace** – podíl dětí je menší než 12,5 %

Obdobně můžeme populaci zařadit i dle velikosti podílu stárnoucí složky, tedy obyvatel ve věku 65 a více let:

- **Mírně stárnoucí populace** – podíl stárnoucí složky spadá do intervalu 7,0 až 9,9 %
- **Stárnoucí populace** – interval 10,0 až 12,4 %
- **Stará populace** – interval 12,5 až 15,9 %
- **Velmi stará populace** – podíl seniorů je větší než 15,9 %

2. **Index stáří** – je velmi často používaná charakteristika věkové struktury obyvatelstva, která vypovídá o stárnutí populace. Vyjadřuje, kolik obyvatel ze starších věkových skupin připadá na sto dětí. Jmenovatel vyjadřuje počet dětí ve věku 0-14 let, v čitateli jsou pak zahrnuty všechny starší osoby od určité věkové hranice. Konkrétně ve výpočtech (dle metodiky ČSÚ) v této diplomové práci je využit ten třetí vzorec (červeně orámovaný), který vyjadřuje kolik obyvatel ve věku 65 a více let připadá na 100 dětí do 15 let věku.

$$i_s = \frac{P_{50+}}{P_{0-14}} \cdot 100$$

$$i_s = \frac{P_{60+}}{P_{0-14}} \cdot 100$$

$$i_s = \frac{P_{65+}}{P_{0-14}} \cdot 100$$

P ... populace podle věku

is ... index stáří

Je-li výsledná velikost indexu nižší než sto, je podíl sledované dětské složky obyvatel vyšší než podíl starších osob, a naopak převyšuje-li výsledná hodnota indexu sto, je počet osob ve věku nad 65 let vyšší než počet dětí v populaci.

3. **Dynamický index stáří** - pokud sledujeme delší časové období, je vhodné použít místo klasického indexu stáří jeho upravenou podobu, tzv. dynamický index stáří, díky kterému můžeme sledovat také rychlost procesu stárnutí. (Šotkovský, 2009)

$$i_{s_D} = \left(\frac{\tau_1 P_{0-14}}{\tau_2 P} - \frac{\tau_2 P_{0-14}}{\tau_1 P} \right) \cdot 100 + \left(\frac{\tau_2 P_{65+}}{\tau_2 P} - \frac{\tau_1 P_{65+}}{\tau_1 P} \right) \cdot 100$$

4. **Index ekonomického zatížení** - vyjadřuje počet dětí ve věku 0-14 let a počet osob ve věku 65 a více let na sto obyvatel v produktivním věku 15-64 let.

$$i_{ez} = \frac{P_{0-14} + P_{65+}}{P_{15-64}} \cdot 100$$

Tento ukazatel je však do značné míry zkreslený, protože podíl závislých lidí, je ve skutečnosti daleko vyšší. Část osob v produktivním věku je buď nezaměstnaná anebo ekonomicky neaktivní, např. lidé v předčasném důchodu, maminky na rodičovské dovolené, studenti, atd.

5. **Průměrný věk** – pokud populace stárne, průměrný věk se zvyšuje, v ČR se pohybuje okolo 40 let. (40,6 let k 31.12.2009)

$$\bar{X} = \frac{\sum_{x=0}^{\omega-1} (x + 0,5) \cdot P_x}{\sum_{x=0}^{\omega-1} P_x}$$

ω ... nejvyšší věk v daném roce, kterého se nejstarší člověk nedožil

$x + 0,5$... k danému věku se přičítá koeficient 0,5, a to z toho důvodu, že nemůžeme násobit nulou (např. pokud by byl věk 0)

6. **Věková pyramida** - představuje grafické znázornění věkové struktury obyvatelstva daného regionu. Název je odvozen od trojúhelníkové podoby grafu, ze kterého lze věkovou strukturu obyvatelstva vyčíst. Znázorňuje počet mužů a žen v daném věku, v daném okamžiku a na vymezeném území. U věkové typy můžeme rozlišovat tři základní typy:

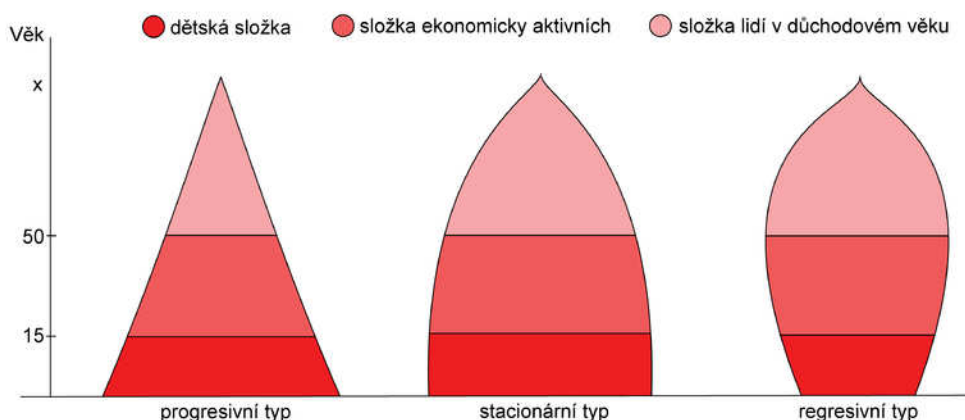
- **stacionární (přechodný) věk** - dětská složka a postreprodukční složka je rovnocenná v %
- **regresivní věk** - skupina ve věku 50 let a více převažuje nad dětskou složkou
- **progresivní věk** – převažuje velký podíl dětí, např. v Mauretánii

Česká republika vykazuje již od 70. let 20.století regresivní charakter věkové struktury. Ne vždy tomu tak bylo, jak se můžete přesvědčit v následujícím přehledu:

- 1880 – 1910 → **progresivní typ**

- 1921 – 1961 → *stacionární typ*
- 1970 – 2011 → *regresivní typ*

Obr.č. 2.1: Typy věkových pyramid

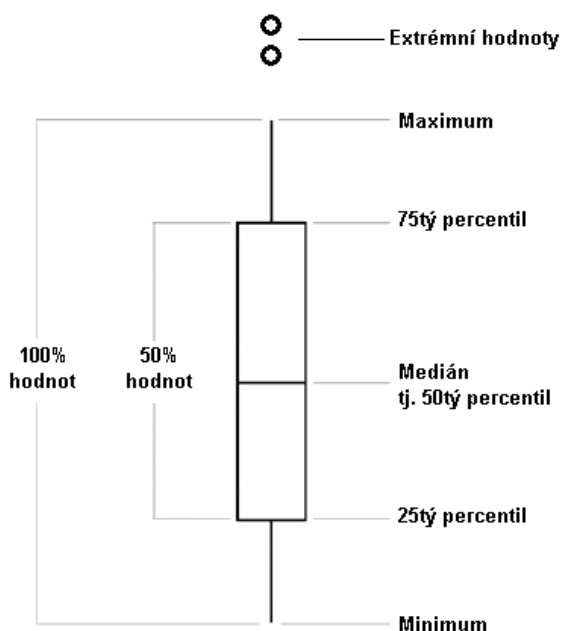
Zdroj: Internetová encyklopedie: Wikipedie, dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C4%9Bkov%C3%A1_pyramida

Pro analýzu procesu stárnutí populace je v práci využita také doplňková metoda krabicového grafu (box and whiskers plot), která nám lépe a přehledněji znázorní rozložení dané populace. Díky této statistické metodě můžeme určit nejnížší a nejvyšší hodnotu (minimum a maximum) a také rozpětí mezi těmito hodnotami. Důležitou hodnotou je pak medián (střední hodnota), který rozděluje populaci na dvě stejně velké části. Výška krabice se nazývá mezikvartilový rozptyl¹. Dolní svislá úsečka neboli dolní „vous“ odpovídá hodnotám, které leží pod krabicí ve vzdálenosti nejvýše rovné 1,5-násobku výšky krabice. Konec vousu odpovídá nejmenší hodnotě ze souboru. Obdobně je to u vousu horního. Vousy tedy odpovídají těm hodnotám, které nejsou mezi kvartily a jsou od nich vzdáleny nejvýše o 1,5-násobek mezikvartilového rozpětí. Vyskytnou-li se hodnoty, které se nacházejí mimo maximální rozpětí, dané jeden a půl násobkem mezikvartilového rozpětí, jsou považovány za "podezřelé" (extrémní) a je jim třeba věnovat zvláštní pozornost, neboť mohou obzvláště při malém počtu pozorování značně ovlivnit některé ukazatele. Extrémní hodnoty mohou být zaviněny hrubou chybou při měření nebo při přenosu dat do počítače, ale mohou být také

¹ Mezikvartilové rozpětí, též mezikvartilová šíře (angl. *Interquartile range*, zkratka IQR) představuje rozdíl mezi třetím a prvním kvantilem (tedy mezi 75. a 25. percentilem). Reprezentuje tedy oblast hodnot, které má středních 50% hodnot proměnné: $IQR = q_3 - q_1$

správné (existuje skutečně takový extrém). V grafu pak bývají tyto extrémní hodnoty znázorněny tečkou anebo hvězdičkou².

Obr.č. 2.2: Krabicový graf (Box and whiskers plot)

Zdroj: autor

Metoda krabicového grafu byl využita u analýzy procesu stárnutí populace v obcích Moravskoslezského kraje, extrémní hodnoty pak znázorňují obce, které se od ostatních výrazně odlišují

2.3. Stárnutí populace v socioekonomickém kontextu

Stárnutí populace je sociálním jevem charakteristickým pro dnešní společnost. Zasahuje do mnoha oblastí života a vyvolává řadu otázek, na které by se měly co nejdříve nalézt odpovědi. Přibývající počet starších lidí představuje, v důsledku zvyšujícího se vzdělání a zlepšujícího se zdraví populace, potenciál pro sociální a ekonomický rozvoj, který však zatím není využíván. Místo toho je se stárnutím obyvatelstva spojeno mnoho problémů.

² PAVLÍK, Jiří. *Aplikovaná statistika*. 1.vyd. Praha : Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, 2005. 172 s. ISBN 80-7080-569-2

V první řadě je zapotřebí změnit negativní přístup ke stárnutí populace a k seniorům. Lidé mají vůči starým lidem často předsudky, které hraničí až s ageismem a diskriminací. Zejména pak mladší generace si myslí, že senioři jsou neschopní a zbyteční, protože nepracují. Jsou proto odsunováni na okraj zájmu společnosti. Velkou roli v této problematice hrají média. Starší lidé v médiích často vyznívají jako bezbranné oběti dnešní doby, jsou nesamostatní, nezajímaví, pasivní, nemohoucní lidé, kteří představují pro společnost hrozbu, zejména pak v oblasti ekonomiky. Se zvyšujícím se počtem starších lidí je nedostatek finančních prostředků ve státním rozpočtu, ekonomický růst je ohrožen. Je potřeba utahovat opasky a dělat nepopulární kroky jako např. zvýšit daně. Přesně takto média vykreslují stárnutí populace a v mnoha lidech, zejména pak těch mladších vyvolávají negativní emoce vůči stáří. Není se tedy čemu divit, když vzniká řada mezigeneračních konfliktů. Takovéto zveličování skutečného stavu a vytváření katastrofických vizí, spojených se stárnutím populace, nazýváme demografickou panikou. (Vidovičová, 2007)

2.3.1. Dopady na ekonomický vývoj

V oblasti ekonomiky se v České republice nejčastější otázky ve spojitosti s demografickým stárnutím týkají penzijního systému a jeho reformy. V současnosti je v České republice 2,70 mil. lidí, kteří pobírají nějaký typ důchodu, z toho přibližně 1,99 mil. jsou důchody starobní. Právě starobní důchody představují hlavní formu zabezpečení pro starší lidi. Téměř 28 % výdajů ze státního rozpočtu jde na důchodové pojištění. Situace je však komplikovaná i v dalších oblastech veřejných financí, např. v oblasti zdravotnictví či sociálního zabezpečení. V důsledku nepříznivého demografického vývoje je současný důchodový systém dle řady odborníků neudržitelný a bude nutné jej reformovat. Názory na důchodový systém, který dnes funguje se různí. Někteří politici mají za to, že udržitelný je, ale bude zapotřebí upravit jeho parametry například snížením penzí, zvýšením věkové hranice odchodu do důchodu anebo zvýšením pojistného. Snížení penzí je vysoce kontraproduktivní. Řada penzistů by tímto krokem mohla být ohrožena chudobou a stát by se jim snažil pomoci prostřednictvím různých sociálních dávek. Tím by se tedy problém nevyřešil, protože finanční prostředky by stát musel vynaložit tak jako tak. Ani zvyšování věkové hranice pro odchod do důchodu není tak jednoduché. Produktivita práce klesá s rostoucím věkem, zvláště pak při fyzicky náročných pracích. Jen těžko si můžeme představit třeba horníka anebo zedníka pracovat ještě v šedesáti letech.

Pokud se již nic nezmění měla by důchodová etapa proběhnout ve třech etapách:

- **První etapa** - změna parametrických změn základního důchodového pojištění

- **Druhá etapa** - změna financování základního důchodového pojištění a soukromých důchodů (penzijní připojištění, životní pojištění).
- **Třetí etapa** – možnost volby pojištěnců částečně se vyvázat ze základního důchodového systému do soukromého systému

V rámci I. etapy se bude jednat zejména o úpravu parametrických změn základního důchodového pojištění, a to zejména:

- pokračovat v postupném diferencovaném zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod s cílem dosáhnout věkové hranice 65 let pro muže i ženy (po roce 2030),
- sjednotit věkovou hranici žen a mužů pro „trvalý“ nárok na vdovský/vdovecký důchod,
- postupně prodloužit potřebnou dobu pojištění pro nárok na starobní důchod z 25 na 35 let (včetně náhradních dob pojištění),
- přehodnotit stávající definici invalidity,
- transformovat invalidní důchod na důchod starobní při dovršení věku 65 let,
- zvyšovat procentní výměru starobního důchodu i za dobu výdělečné činnosti při souběžném pobírání poloviny starobního důchodu,
- při stanovení výše procentní výměry invalidního důchodu odstupňovat procentní sazbu za každý celý rok doby pojištění (včetně dopočtené doby) podle stupně invalidity.

V rámci první etapy důchodové reformy bude učiněna také řada kroků, které by měly vést ke zvýšení efektivnosti lékařské posudkové služby sociálního zabezpečení.

V průběhu II. etapy budou řešeny otázky týkající se problematiky financování základního důchodového pojištění a přijata opatření v oblasti penzijního připojištění a životního pojištění. V souvislosti s tím by měla být připravena a realizována jednak opatření ve veřejném základním důchodovém pojištění, a to zejména:

- zavedení plateb státu za náhradní doby pojištění; odvod plateb za náhradní doby pojištění umožní snížit procentní sazby pojistného na důchodové pojištění s pozitivním dopadem na trh práce.
- vytvoření rezervy pro důchodovou reformu,
- oddělení financování základního důchodového pojištění od státního rozpočtu a vytvoření „důchodového fondu“,

a jednak opatření v oblasti soukromých důchodů (zejm. penzijní připojištění se státním příspěvkem a životní pojištění), a to zejména

- oddělení majetku akcionářů a klientů,
- zavedení možnosti poskytovat různě zaměřené penzijní plány,
- zvýšení motivace k vyšším příspěvkům,
- zvýšení participace zaměstnavatelů,
- podpora čerpání doživotních penzí z penzijního připojištění.

Třetí pilíř by měl představovat takzvaně dobrovolně spořicí pilíř důchodové reformy. Lidé by tak měli mít možnost částečně se vyvázat ze základního důchodového pojištění (tzv. možnost opt-out). Vláda navrhuje, aby byly vyvedeny 3 % ze sociálního pojištění na soukromé individuální účty občanů České republiky. Je však zapotřebí splnit další dodatečnou podmínku, kterou je vlastní platba v minimální výši 2 % ze základu pro výpočet odvodu na sociální pojištění. Další novinkou v oblasti důchodového systému bude dobrovolné vyvedení částky o výši jednoho procenta mzdy potomků pro své rodiče, kteří jsou ve starobním důchodu. Děti tak budou moci přilepšit svým rodičům, aniž by jim tento bonus byl krácen ze mzdy či z jejich vlastního penzijního pojištění.³

2.3.2. Zdravotnictví

Také oblast zdravotnictví vyžaduje nutně reformu. Přes 80 % veřejného zdravotnictví je placeno ze zdravotního pojištění. Je tedy placeno ekonomicky aktivními lidmi jako jistá forma daně, která je jim strhávána z příjmu, aby mohla být uhrazena péče o všechny nemocné. Spoluúčast pacientů tvoří pouhých 17 % finančních zdrojů českého zdravotnictví. Je tedy evidentní, že s přibývajícím počtem starších lidí bude tento systém výrazně ohrožen. Díky pokroku a lékařské vědě se lidé dožívají vyššího věku, což však není zadarmo, a tak náklady na léčbu každoročně rostou. Přitom jsou to právě senioři, kteří nejčastěji navštěvují lékařská zařízení, protože pokročilý věk sebou přináší daleko více nemocí. Výdaje na zdravotní péči se tak neustále zvyšují a zároveň s rostoucím počtem penzistů klesá počet plátců zdravotního pojištění. Reforma zdravotnictví však ještě nemá ucelenou podobu, o mnoha bodech se teprve jedná a na konečnou verzi si budeme muset ještě počkat.

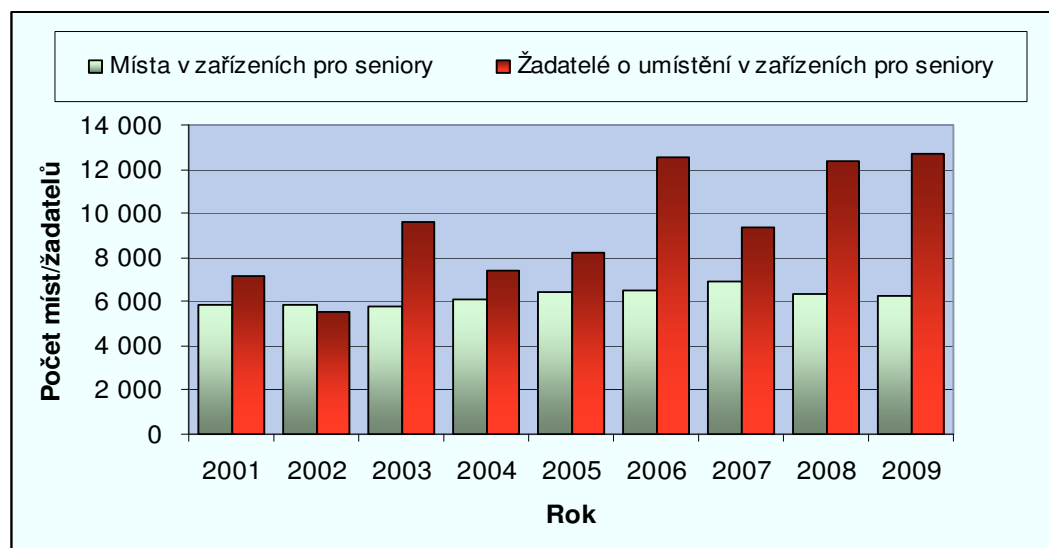
³ Tiskové zprávy MPSV. In *Důchodová reforma* [online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008 [cit. 2011-03-19]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/4320> .

2.3.3. Sociální zabezpečení a péče

Situace v sociální oblasti také není jednoduchá. Starší občané bývají často vyloučeni ze společnosti, jsou osamělí a izolovaní od okolního světa. Problémem je také zajištění správné sociální péče. Například domovy pro seniory bývají často přeplněné a pokud se tam člověk chce dostat, musí se zapsat do pořadníku, často i na několik let. Dlouhé čekací doby nejsou však kvůli toho, že by byl nedostatek míst, ale především proto, že v domovech pro seniory jsou často lidé, kteří by tam nemuseli být. Jsou soběstační a dokáží se o sebe postarat, případně by jim stačila občasná výpomoc. Jenže takoví lidé už se většinou nemají kam vrátit a proto je v pobytových zařízeních pro seniory velký podíl lidí, kteří by mohli zůstat doma a využívat např. občasnou pomoc pečovatelky anebo denních stacionářů. Problém pak nastává, když lidé, kteří se již o sebe nedokáží postarat nemají kam jít, protože zařízení pro ně určená jsou přeplněná. Jedná se především o lidi postihnuté stařeckou demencí či Alzheimerovou chorobou. Takto nemocných seniorů přibývá a je výrazný nedostatek pobytových zařízení určených právě pro ně. Klasické domovy pro seniory tyto pacienty odmítají, protože jsou zmatení, při nějakém nedorozumění se často chovají agresivně. Pokud je už přijmou, pak bývají přikurtováni k lůžku, aby si nemohli, ani svému okolí, ublížit.

Jak je tedy patrné z následujícího grafu, počet žadatelů o umístění do zařízení pro seniory výrazně převyšuje počet míst v těchto zařízeních. Do těchto zařízení jsou zahrnuty pouze domovy důchodců a penziony pro důchodce, nejsou zde zařazeny bytové jednotky v domech s pečovatelskou službou. Nejlepší situace nastala v roce 2002, kdy počet míst překročil počet žadatelů. V následujícím roce však bylo evidováno 9644 žádostí, přestože kapacita činila pouze 5764 míst. Tento negativní trend pokračoval až do konce sledovaného období. V roce 2009 už byl počet žádostí o víc jak sto procent větší než počet míst.

Graf č. 2.1: Situace v zařízeních pro seniory MSK v letech 2001-2009

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

Sociální péče by proto měla být vykonávána efektivněji, k tomu má sloužit tzv. komunitní plánování sociálních služeb. Dříve systém fungoval tak, že poskytovatelé služeb dostávali potřebné finance a dotace přímo od ministerstva, nebyla však zaručena taková nabídka služeb, která by odpovídala skutečné poptávce. Proto se od roku 2009 tento systém změnil a finanční prostředky rozdělují kraje. Jsou to tedy především kraje ve spolupráci s obcemi, kdo určuje rozsah služeb a vybírá jejich poskytovatele. Zatím je brzy na hodnocení, teprve čas ukáže, zda tento systém funguje.

2.3.4. Nízká porodnost

Vedle zvyšujícího se podílu seniorů je, zde však ještě jeden významný trend, a to snižující se podíl dětské složky. Počet narozených dětí má s mírnými výkyvy spíše regresivní charakter. Zatímco ještě v roce 1980 připadly na jednu ženu 2 narozené děti, o dvacet let později je to jen 1,14 (rok 2000). Jedním z důvodů tohoto jevu je změna životního stylu. Stále více lidí dává přednost profesnímu životu před životem rodinným. Zvyšuje se průměrný věk prvorodiček, zatímco v roce 1990 se první dítě narodilo matce v průměru ve věku 22 let, v roce 2009 už to byl věk 27 let. Dalším faktorem je zabezpečení rodiny. Pořídit si dítě v dnešní době není jednoduché, mnoho lidí má raději pouze jedno nebo dvě děti, aby jim mohli dopřát jen to nejlepší. Není tedy důležité mít hodně dětí, ale spíše to, aby byly zdravé, chytré a společensky úspěšné. Mít více dětí je finančně náročné a rodinu to omezuje. Přestože je pronatalitní politika složitá a není jednoznačně prokázána její účinnost, je zapotřebí zlepšit ekonomické podmínky rodin s dětmi. Inspirací by mohla být strategie Evropské unie, která se

orientuje zejména na možnosti, jak skloubit zaměstnání s péčí o děti. Stát by měl formou určitých zvýhodnění motivovat zaměstnavatele, aby nedávali přednost svobodným a bezdětným. V mnoha zemích EU je běžné, že zaměstnavatelé budují pro své zaměstnance předškolní zařízení anebo jim alespoň umožní pružnější pracovní dobu.

V České republice zatím takto příznivé podmínky pro rodiny s dětmi nejsou. Od ledna 2011 byl snížen rodičovský příspěvek ve čtyřleté variantě. Porodné matce náleží pouze na první narozené dítě, a přitom rodinný příjem nesmí přesáhnout 2,4 násobku životního minima. Samozřejmě si nikdo nepožízuje dítě, aby dostal porodné, ale pro mnoho lidí znamenal tento finanční příspěvek hodně. Pak je zde otázka jestli, mnoho rodičů by se rádo vrátilo do zaměstnání co nejdříve, ale nemají kam umístit své dítě. Mateřské školy jsou určeny dětem od tří let, mladší děti pak mohou navštěvovat právě jesle. Takovýchto zařízení je však v České republice velmi málo. Dalším problémem může být umístění dítěte do mateřské školy. Tato zařízení bývají často přeplněná a rodiče nenajdou volné místo. Najmout si opatrovnici je pro mnoho rodin finančně nereálné. Pak je zde také otázka diskriminace matek s dětmi na trhu práce. Zaměstnavatelé o tyto ženy nestojí, protože se bojí, že kvůli rodině nebudou mít dostatek času na práci. A právě kvůli těmto faktorům, a mnoha dalším, hodně lidí rozmýšlí nad otázkou, zda mít jedno či dvě děti, anebo dokonce žádné.

Problémů ve spojitosti s přibývajícím počtem starých lidí je samozřejmě daleko více, proto byly v práci zmíněny jen některé a snad ty nejdůležitější

2.4. Příprava na stárnutí populace

Demografický vývoj je jedním ze strategických a dlouhodobých faktorů, které by měly být zahrnuty do tvorby politiky v různých oblastech. Je také podmíněn sociálním a ekonomickým vývojem, proto by se politika přípravy na stárnutí populace měla zabývat otázkou, jak co nejefektivněji využít potenciál starších osob. Kvůli zvyšujícímu se počtu starších lidí bude zapotřebí přizpůsobit nabídku služeb a produktů především jejich potřebám a preferencím. Musí se přijmout taková opatření, která podpoří ekonomický růst. Problematice stárnutí populace čelí řada států a to nejen v Evropě, ale i ve světě. Proto se světové i národní organizace zabývají tímto tématem a vydávají různé programy, plány

a opatření. Mezi zásadní dokumenty zabývajícími se stárnutím populace na mezinárodní úrovni můžeme zařadit⁴:

- ❖ ***Vídeňský mezinárodní akční plán stárnutí*** – jde o dokument OSN, který byl schválen v roce 1982, jak už název napovídá, ve Vídni. Je jedním z prvních ucelených nástrojů pro problematiku stárnutí populace. Apeluje na využití potenciálu seniorů, zajištění jejich potřeb a zabezpečení. Podporuje spolupráci na mezinárodní i regionální úrovni.
- ❖ ***Zásady OSN pro starší osoby*** – jsou zaměřeny na zvýšení kvality života ve stáří a podporu prosperity stárnoucí společnosti. Vlády členských států OSN jsou v tomto dokumentu vyzývány, aby zařadily tyto zásady do svých národních programů a plánů. Zásady byly přijaty Valným shromážděním OSN dne 16.prosince 1991.
- ❖ ***Montrealská deklarace*** – tento dokument byl přijat ku příležitosti 4.světové konference o stárnutí, která se konala v Montrealu v roce 1999. Je zde zdůrazněna potřeba spolupráce mezi veřejným a soukromým sektorem, tak aby byly schopny zajistit lidem plnohodnotný a důstojný život ve stáří. Deklarace také vyzývá OSN, aby se tato problematika stala součástí celosvětové snahy o sociální rozvoj. Otázky stárnutí by měly být pravidelně zařazovány do národních plánů a programů.
- ❖ ***Rezoluce Zajištění udržitelnosti a kvality důchodů v Evropě*** – tento dokument byl přijat 14.6.2001 v Bruselu na zasedání výkonného výboru Evropské odborové konfederace. Uvádí se zde, že je třeba zajistit důchodcům zaručený příjem s ohledem na jejich životní úroveň a také na životní úroveň obyvatelstva. Důchody by měly být svázány s vývojem cen a mezd.
- ❖ ***Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí*** – jedná se o dokument OSN, který byl přijat v Madridu dne 12.4.2002. Tento akční plán se orientuje především na rozvojové země a země s přechodovou ekonomikou, vychází z něj také Národní program přípravy na stárnutí České republiky. Cílem akčního plánu je zajistit

⁴Projekt Senioři. In *Zásadní mezinárodní a národní dokumenty týkající se seniorů* [online]. [s.l.]: Český helsinský výbor, 2009 [cit. 2011-03-12]. Dostupné z WWW:
<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005040109>

lidem takové podmínky, aby mohli prožít stáří důstojně a v bezpečí. Měl by to být praktický nástroj zejména pro tvůrce politik, který jim pomůže stanovit klíčové priority v oblasti stárnutí populace. Dokument se zabývá především těmito otázkami ⁵:

A. Prioritní směr I: *Staří lidé a rozvoj*

- Problém 1: Aktivní účast seniorů na životě a rozvoji společnosti
- Problém 2: Práce a stárnoucí pracovní síla
- Problém 3: Rozvoj v zemědělských oblastech, migrace a urbanizace
- Problém 4: Přístup ke znalostem, vzdělání a výchově
- Problém 5: Mezigenerační solidarita
- Problém 6: Vymýcení chudoby
- Problém 7: Zajištění příjmu, sociální ochrana či sociální pojištění a předcházení chudobě
- Problém 8: Situace ohrožující seniory

B. Prioritní směr II: *Zachování zdraví a pohody ve stáří*

- Problém 1: Podpora zdraví a tělesné a duševní pohody během života
- Problém 2: Univerzální a rovný přístup ke zdravotním službám
- Problém 3: Senioři a HIV/AIDS
- Problém 4: Výcvik poskytovatelů péče a zdravotnického personálu
- Problém 5: Potřeby seniorů v oblasti duševního zdraví
- Problém 6: Senioři a zdravotní postižení

C. Prioritní směr III: *Zajištění příznivého a podpůrného prostředí*

- Problém 1: Bydlení a okolní prostředí
- Problém 2: Péče a podpora poskytovatelů péče
- Problém 3: Přehlížení, zneužívání a násilí
- Problém 4: Představy o stárnutí

Každý z problému je v dokumentu detailněji charakterizován a je zde i návrh konkrétních opatření k dané problematice.

⁵ Příprava na stárnutí. In *Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí 2002* [online]. 2002. [s.l.] : MPSV, 2002 [cit. 2011-03-12]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf>

Na Mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí a Zásady OSN pro starší osoby navazuje také český dokument *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007*. Ve spojitosti s tímto programem ustanovila vláda České republiky v březnu roku 2006 *Radu vlády pro seniory a stárnutí populace* jako svůj stálý poradní orgán. Její hlavní činností je snaha o vytvoření takových podmínek, které by lidem zajistily zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří. Cíleně také usiluje o zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti. Rada se schází podle potřeby, ale ne méně než třikrát do roka.

De 9. ledna 2008 přijala vláda České republiky nový *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*, který navazuje na předchozí program. Jedná se o strategický dokument, který stanovuje cíle a konkrétní opatření, která je zapotřebí přijmout v důsledku demografického stárnutí. Priority programu jsou stanoveny na pět let. Po skončení sledovaného období, tedy v roce 2012, bude program přezkoumán a vyhodnocen. Jednotlivé prioritní směry by však měly platit dlouhodoběji. „*Jeho cílem je podpořit solidaritu a soudržnost mezi generacemi a zájem o situaci, těžkosti a preference starších lidí v České republice, zvýšit subjektivní a objektivní bezpečí a ochránit práva zranitelných skupin starých lidí*“.⁶ K úspěšnému řešení problematiky demografického stárnutí je nutné zaměřit se na následující oblasti a priority:

- Aktivní stárnutí
- Prostředí a komunita vstřícná ke stáří
- Zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří
- Podpora rodiny a pečovatelských služeb
- Podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv

Všechny zmíněné dokumenty mají jedno hlavní společné téma, a tím je kvalita života ve stáří. Životní fáze se neustále mění, už neplatí jednoznačně klasický model, kdy člověk nejprve studuje, potom se věnuje zaměstnání a nakonec odchází do důchodu. Hranice mezi těmito obdobími se stírají, stále větší část života prožijeme ve stáří. Stárnutí populace však

⁶ *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. [s.l.] : MPSV, 2008. 60s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/5045> . str.11.

nemusí znamenat pouze problém, naopak jde o nevyužitý ekonomický potenciál a je pouze na společnosti, jak tuto příležitost využije.

2.5. Změny věkového složení obyvatelstva v ČR

Demografický vývoj České republiky se ve dvacátém století podobal vývoji vyspělejších zemí Evropy, jen s určitým zpožděním. Téměř celé století populace roste. Výkyvy byly zaznamenány během světových válek a také během velké hospodářské krize ve třicátých letech. Po druhé světové válce došlo v České republice k výraznému zvýšení plodnosti, na jednu ženu připadaly až tři narozené děti. Tento příznivý stav pokračoval v podstatě až do sedmdesátých let, kdy se stát orientoval na pronatalitní politiku. V této souvislosti mluvíme o tzv. „Husákových dětech“.

Dalším významným mezníkem je pak rok 1989, kdy proběhla sametová revoluce, v následujících letech prošla Česká republika ekonomickou, sociální a politickou transformací. Byla obnovena demokracie a tržní hospodářství, otevřely se hranice, zvýšila se migrace zejména mladých lidí. Všechny tyto změny se musely nutně promítnout také na demografickém vývoji. Plodnost se v tomto období rapidně snížila a dostala se na úroveň západoevropských zemí. Významně se také snížila sňatečnost. Po rozpadu komunismu totiž dochází k výrazné změně v myšlení lidí. Rodina přestává být s nástupem nové doby tím nejdůležitějším. Rovněž dochází ke zvýšení věku prvorodiček z 22 let na 24 let. V roce 1994 došlo poprvé k úbytku obyvatelstva přirozenou měnou. Od poloviny devadesátých let dochází k úbytku obyvatel, tak jako ve většině Evropských států. Populace ČR v této době stárla především kvůli poklesu počtu dětí ve věku 0-14 let. Docházelo tedy ke stárnutí ze spodu věkové pyramidy. Podíl stárnoucí složky se v devadesátých letech příliš neměnil což bylo způsobeno především tím, že hranici 65 let překračovaly slabší ročníky ze třicátých let.

Tab.č. 2.1: Struktura obyvatelstva České republiky v letech 1991-1999

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Počet obyvatel k 31.12. (v tis. osob)	10 313	10 326	10 334	10 333	10 321	10 309	10 299	10 290	10 278
v tom ve věku:									
0 - 14	2 121	2 065	2 010	1 948	1 893	1 843	1 795	1 751	1 707
15 - 64	6 877	6 933	6 981	7 029	7 056	7 078	7 102	7 127	7 153
65 a více	1 315	1 328	1 343	1 356	1 372	1 388	1 402	1 411	1 418
v tom ve věku (v %):									
0 - 14	20,6	20,0	19,4	18,9	18,3	17,9	17,4	17,0	16,6
15 - 64	66,7	67,1	67,6	68,0	68,4	68,7	69,0	69,3	69,6
65 a více	12,8	12,9	13,0	13,1	13,3	13,5	13,6	13,7	13,8
Index stárí	62,0	64,3	66,8	69,6	72,5	75,3	78,1	80,6	83,1

Kvůli klesajícímu počtu dětí začal výrazně stoupat index stárání. Zatímco v roce 1991 připadlo na 100 dětí 62 lidí ve věku 65 a více let, v roce 1999 už to bylo 83 osob. Zastoupení osob v produktivním věku se během let 1991-1999 změnilo o necelé tři procentní body

Pozvolné stárnutí pokračovalo i na začátku jednadvacátého století. Podíl dětské složky se rok od roku zmenšoval a naopak rostl podíl složky stárnoucí. Ještě v roce 2005 převažoval počet dětí nad počtem seniorů. To však bylo naposled. Rok 2006 byl pro Českou republiku v oblasti stárnutí populace zlomovým, protože podíl obou sledovaných skupin se dostal na stejnou úroveň, a to na 14,4 %. Dokonce mírně převažoval počet seniorů nad počtem dětí ve věku 0-14 let. Index stárání pochopitelně přesáhl v roce 2006 hodnotu 100. Podíl obyvatel v produktivním věku se v těchto letech nijak výrazně neměnil, pravidelně se pohyboval okolo 71 %. Od roku 2006 se rozdíl v počtu dětí a v počtu seniorů začal prohlubovat, bohužel v neprospěch dětí. Rok od roku jejich podíl klesá, zatímco lidí ve věku 65 a více let je čím dál víc.

Tab.č. 2.2: Struktura obyvatelstva České republiky v letech 2000-2009

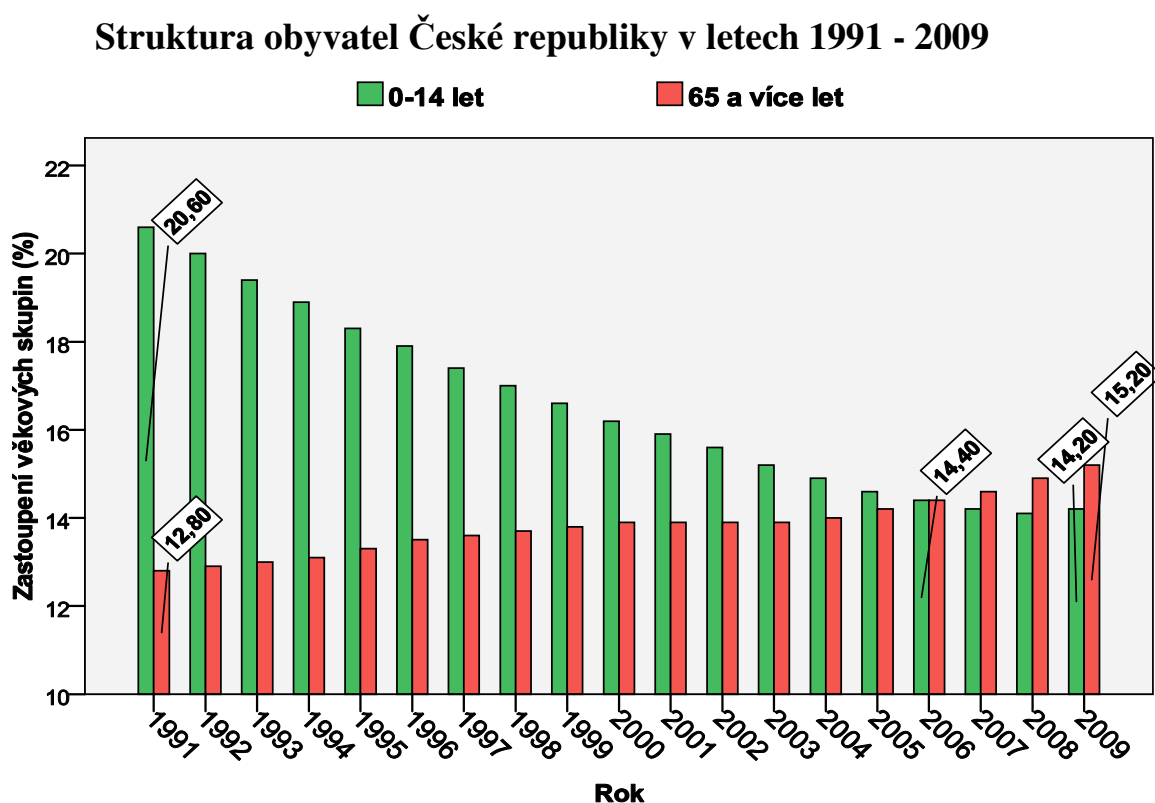
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet obyvatel k 31.12. (v tis. osob)	10 267	10 206	10 203	10 211	10 221	10 251	10 287	10 381	10 468	10 507
v tom ve věku:										
0 - 14	1 664	1 622	1 590	1 554	1 527	1 501	1 480	1 477	1 480	1494
15 - 64	7 179	7 170	7 196	7 234	7 259	7 293	7 325	7 391	7 431	7414
65 a více	1 423	1 415	1 418	1 423	1 435	1 456	1 482	1 513	1 556	1599
v tom ve věku (v %):										
0 - 14	16,2	15,9	15,6	15,2	14,9	14,6	14,4	14,2	14,1	14,2
15 - 64	69,9	70,2	70,5	70,8	71,0	71,1	71,2	71,2	71,0	70,6
65 a více	13,9	13,9	13,9	13,9	14,0	14,2	14,4	14,6	14,9	15,2
Index stárání	85,5	87,2	89,2	91,6	94,0	97,0	100,2	102,4	105,1	107,0

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

Následující graf číslo 2.2. znázorňuje právě vývoj dětské a postproduktivní složky ve sledovaném období 1991-2009. Na první pohled je patrné, že dětská složka se měnila rychleji než složka stárnoucí. Velkým problémem se jeví to, že Česká republika nemá prozatím udržitelnou koncepci v péči o staré lidi. Není dotažena důchodová ani zdravotní reforma. Obyvatelstvo výrazně stárne a v budoucnu to bude mnohem horší.

Podíl obyvatel ČR v seniorském věku, tedy starších 65 let, je teď 15,2%, což je zhruba 1,6 miliónu lidí. V roce 2030 to už ale bude 22,8 procenta obyvatel.

Graf č. 2.2: Struktura obyvatel ČR v letech 1991-2009

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

Český statistický úřad vypracoval podrobnou prognózu vývoje obyvatelstva do roku 2065. Vývoj počtu obyvatel byl klasicky zpracován ve třech možných variantách, a to nízké, střední a vysoké. Název variant zároveň odráží rozdíly v předpokládaném vývoji jednotlivých složek populačního vývoje. Znamená to, že v nízké variantě bylo zakomponováno nejmenší očekávané zvýšení úrovně plodnosti, nejméně výrazné zlepšení úmrtnosti a nejnižší zisk zahraniční migrací. Pro vysokou variantu to pak platilo přesně obráceně. Nicméně i když je střední varianta považována a prezentovaná jako ta nejpravděpodobnější, je třeba výsledky interpretovat spíše ve smyslu vymezení očekávaného vývoje daného extrémními variantami. Zároveň je logické, že s rostoucí vzdáleností od prahu projekce se výsledky nízké a vysoké varianty od sebe stále více vzdalují.⁷

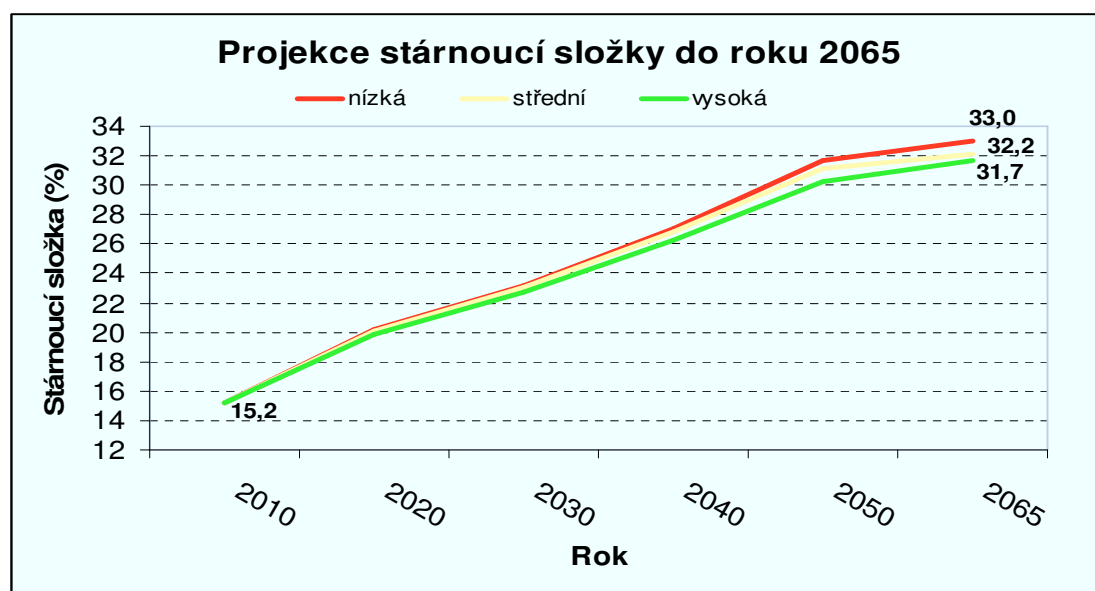
⁷ Projekce obyvatelstva České republiky. In *Populační prognóza ČR do r. 2050* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2004 [cit. 2011-02-15].

Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4025-04>

Prahem projekce se stala demografická struktura obyvatelstva České republiky k 1.1.2009, podle výsledků bilance navazující na Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Do celkového počtu jsou zahrnuti také cizinci s trvalým, přechodným (občané EU) nebo dlouhodobým pobytem (občané tzv. třetích zemí).⁸

V roce 2065 bude podle této demografické prognózy žít v České republice 10,67 milionů lidí (střední varianta). Počet obyvatel se tedy za padesát let příliš nezmění. Výrazné změny však bude možno zaznamenat ve věkové skladbě populace. Jak napovídá současný trend, podíl obyvatel ve věku 65 a více let poroste. Ze současných 1,5 milionu seniorů by měl tento počet vzrůst na 3-4 miliony (v závislosti na dané variantě). Je tedy možné, že třetinu populace budou tvořit senioři

Graf č. 2.3: Projekce stárnoucí složky České republiky do roku 2065

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

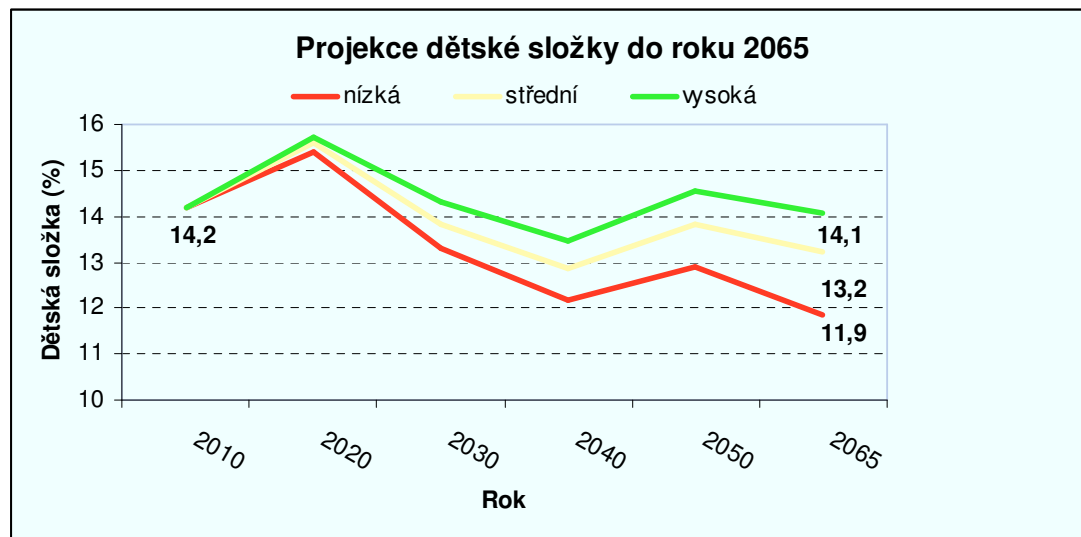
U dětské složky nedojde k tak výrazným změnám. Rozdíly mezi variantami projekce budou patrné až ve druhé polovině projekčního období. Pokles však bude patrný ve všech třech variantách. V roce 2065 by při vysoké variantě měl podíl dětí ve věku 0-14 let činit 14,1 %, což v podstatě není žádná změna oproti současnému stavu. Při nízké variantě by pak

⁸ Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009). In *Populační prognóza ČR do r. 2065* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2009 [cit. 2011-02-16].

Dostupné z WWW: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf)

podíl dětské složky mohl představovat 11,9 %. V tomto případě by došlo k poklesu o 2,3 procentního bodu.

Graf č. 2.4: Projekce dětské složky České republiky do roku 2065

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

Průměrný věk obyvatel by měl být na konci projekčního období 49,0 let (střední varianta). Konkrétněji u mužů by měl být průměrný věk 47,8 let a u žen 50,2 let. Vroste tedy o deset let oproti současnému průměrnému věku 40 let. Ve spojitosti s těmito fakty dojde, také ke zvýšení indexu stáří také. Hranici 150 by měl překonat ve dvacátých letech 21.století. V roce 2065 by pak ve střední variantě měl dosáhnout hodnoty 244. Takže na sto dětí připadne téměř 250 obyvatel ve věku 65 a více let.

Podíl obyvatel v produktivním věku by se měl dramaticky snížit, ze současných 70 % by měl do roku 2065 klesnout přibližně 54 %. Tento fakt znamená jednu věc, a to, že se početně vyrovná kategorie osob v ekonomicky aktivním a neaktivním věku.

3. Prostorové aspekty Moravskoslezského kraje

Po základním vymezení a objasnění hlavních příčin stárnutí populace, je tato kapitola zaměřena na prostorové aspekty Moravskoslezského kraje. Kromě základní charakteristiky MSK se zabývá také specifickými rysy jeho obyvatelstva a věkovou strukturou populace.

3.1. Základní charakteristika Moravskoslezského kraje

Moravskoslezský kraj leží na severovýchodě republiky. Severní hranici sdílí s Polskem a tu jihovýchodní se Slovenskem. Je znám především díky těžbě černého uhlí a těžkému průmyslu. V povědomí obyvatel ČR zůstává také kvůli znečištěnému ovzduší. Přesto je tento kraj velice zajímavý a má co nabídnout, ať už z oblasti přírody či kultury.

Na severozápadě kraje se nachází pohoří Hrubý Jeseník s nejvyšším vrcholem Praděd (1 491 m.n.m.), který je zároveň nejvyšším vrcholem Moravy. Na jihovýchodě se pak rozprostírá pohoří Beskydy s nejvyšším bodem Lysou horou (1 323 m.n.m.), která je třetí nejvyšší horou České republiky.

Obr.č. 3.1: Mapa Moravskoslezského kraje

Zdroj: RIS

V rámci krajského uspořádání ČR sousedí Moravskoslezský kraj s krajem Olomouckým a na jihu s krajem Zlínským. Severní hranici pak sdílí s Polskem a východní se Slovenskem. Díky tomuto příhraničnímu charakteru má kraj značné možnosti mezinárodní

spolupráce především v oblastech výroby, rozvoje infrastruktury, ochrany životního prostředí, kulturně-vzdělávací činnosti anebo turistického ruchu. Za tímto účelem působí na území kraje v současné době 4 euroregiony – Beskydy, Praděd, Silesia a Těšínské Slezsko.

Hlavní nerostnou surovinou kraje je bezesporu černé uhlí, které se těží především v okolí Ostravska a Karvinska, ale jeho zásoby zasahují až do podhůří Beskyd. Mezi další významné suroviny pak můžeme zařadit zásoby vápence a sádrovce. V regionu je také možno nalézt menší ložiska zemního plynu.

V oblasti hospodářství dominuje těžba uhlí a jeho zpracování, dále pak strojírenský a hutnický průmysl. Postupně však dochází k restrukturalizaci a útlumu těžkého průmyslu, což je spojeno s vysokou nezaměstnaností v kraji. Mezi méně významný můžeme zařadit průmysl chemický, farmaceutický a potravinářský. Rozvíjí se sektor služeb, vznikají nové podnikatelské inkubátory a staví se další průmyslové zóny.

Neblaze proslulý je Moravskoslezský kraj kvůli zdevastovanému životnímu prostředí. Kvalita ovzduší je zde nejhorší v rámci ČR, často dochází k překročení emisních limitů, zejména pak na Ostravsku. Dalším problémem jsou také kontaminované půdy a ekologické škody způsobené těžbou a důlními poklesy. Najdeme zde také mnoho brownfields.

Za lepším životním prostředím a krásnou přírodou vyjíždějí proto obyvatelé Moravskoslezského kraje zejména do horských oblastí Jeseníků a Beskyd. Na území kraje také najdeme tři chráněná území. Dvě z nich se nacházejí v již zmiňovaných pohořích, a to CHKO Jeseníky a CHKO Beskydy. Tou třetí chráněnou oblastí je pak CHKO Poodří, která je charakteristická především lužními lesy, mokřady a rybníky v okolí řeky Odry.

Turistických atrakcí nabízí kraj opravdu hodně. Návštěvník si může vybrat z řady přírodních, historických, kulturních či architektonických památek. Mezi nejnavštěvovanější můžeme zařadit např. skanzen v Rožnově pod Radhoštěm, zámek Hradec nad Moravicí, hrady Slovinec a Hukvaldy, lázně Darkov či Jeseník a mnoho a mnoho dalších.

3.2. Administrativní členění Moravskoslezského kraje

Moravskoslezský kraj je jedním ze 14 krajů České republiky. Jeho rozloha činí 5 427 km², což představuje 6,9 % území ČR. Rozlohou se proto MSK řadí mezi kraje na šesté místo. Území je tvořeno šesti okresy: Bruntál, Frýdek Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava-Město. K 31.12.2002 však zanikly okresní úřady a jejich funkci převzaly obce

s rozšířenou působností, kterých je v kraji 22. Kromě okresních měst vykonávají rozšířenou státní správu ještě tyto obce: Bílovec, Bohumín, Český Těšín, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdlant nad Ostravicí, Havířov, Hlučín, Jablunkov, Kopřivnice, Kravaře, Krnov, Odry, Orlová, Rýmařov, Třinec, Vítkov.

Celkový počet obcí v kraji 299, z nichž 41 má status města. Správním centrem a také krajským městem je Ostrava, kde žije okolo 306 000 obyvatel..

Obr.č. 3.2: Členění okresů MSK

Zdroj: RIS

3.3. Obyvatelstvo Moravskoslezského kraje

V Moravskoslezském kraji žije 1 243 220 obyvatel (k 31.12.2010) a tím se kraj řadí na celkové třetí místo v rámci ČR. Téměř 62 % obyvatel kraje žije ve městech nad 20 000 obyvatel, což je ve srovnání s ostatními kraji výjimečné. V kraji jsou 4 města s vyšším počtem obyvatel než 50 tisíc a 16 měst z vyšším počtem než 10 tisíc obyvatel. Pouze necelá 2 % obyvatel žije v obcích do 500 obyvatel.

Nejvíce obyvatel má krajské město Ostrava, kde žije okolo 306 tisíc obyvatel. Mezi další velká města (s počtem obyvatel nad 50 000) můžeme zařadit Havířov, Karvinou, Frýdek-Místek a Opavu.

Tab.č. 3.1: Počet obyvatel v obcích Moravskoslezského kraje

Velikostní kategorie obce	1991		2001		2009	
	celkem	%	celkem	%	celkem	%
do 199	1 967	0,15	2 095	0,17	2 079	0,17
200 - 499	17 544	1,37	20 783	1,64	21 189	1,70
500 - 999	47 752	3,72	54 944	4,34	57 392	4,60
1 000 - 1 999	95 506	7,45	104 427	8,26	109 751	8,80
2 000 - 4 999	113 499	8,85	124 483	9,84	129 010	10,34
5 000 - 9 999	126 173	9,84	113 878	9,00	115 210	9,24
10 000 - 19 999	56 543	4,41	53 819	4,25	52 753	4,23
20 000 - 49 999	212 600	16,58	199 988	15,81	192 117	15,40
50 000 - 99 999	283 195	22,09	273 752	21,64	261 866	20,99
nad 100 000	327 371	25,53	316 709	25,04	306 006	24,53
CELKEM	1 282 150	100,00	1 264 878	100,00	1 247 373	100,00

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

Pokud se zaměříme na hustotu osídlení, rozložení obyvatel není rovnoměrné. V rámci kraje žije 230 obyvatel na km², což výrazně převyšuje celorepublikový průměr 134 obyvatel na km². Nejnižší hustota zalidnění je pak v okrese Bruntál (63 obyv./ km²) a naopak nejvyšší je v okrese Ostrava (1 453 obyv./ km²).

Věkové složení obyvatel kraje je rovněž nerovnoměrné. Počet dětí se snižuje a naopak roste počet obyvatel v důchodovém věku. Dívek se rodí méně než chlapců, ale muži se nedožívají tak vysokého věku, proto ve vyšších věkových kategoriích převládají ženy. Počet narozených chlapců je vyšší, než počet narozených dívek. Na sto dívek, připadá přibližně 106 chlapců. Ženy se však dožívají v průměru vyššího věku, proto ve stárnoucí složce převládají ženy nad muži. Například ve věkové skupině 60-69 let připadalo v roce 2003 na 100 mužů 119 žen, ve věkové skupině 70-79 let dokonce 157 žen a ve věkové skupině 80 a více let to byl už více než dvojnásobek, tj. 232 žen na 100 mužů.⁹

Obdobně jako při analýze České republiky můžeme i v kraji pozorovat výrazné tendence stárnutí populace. Zatímco složka obyvatel v produktivním věku dlouhodobě stagnuje a pohybuje se okolo 71%, dětská složka a složka starších obyvatel vykazuje postupné změny. Počet dětí rok od roku klesá.

⁹ Demografické stárnutí. In *Demografie* [online]. 2005 [cit. 2011-03-16]. Dostupné z WWW: http://www.demografie.info/?cz_starnuti=

Tab.č. 3.2: Struktura obyvatelstva v MSK v letech 2001-2009

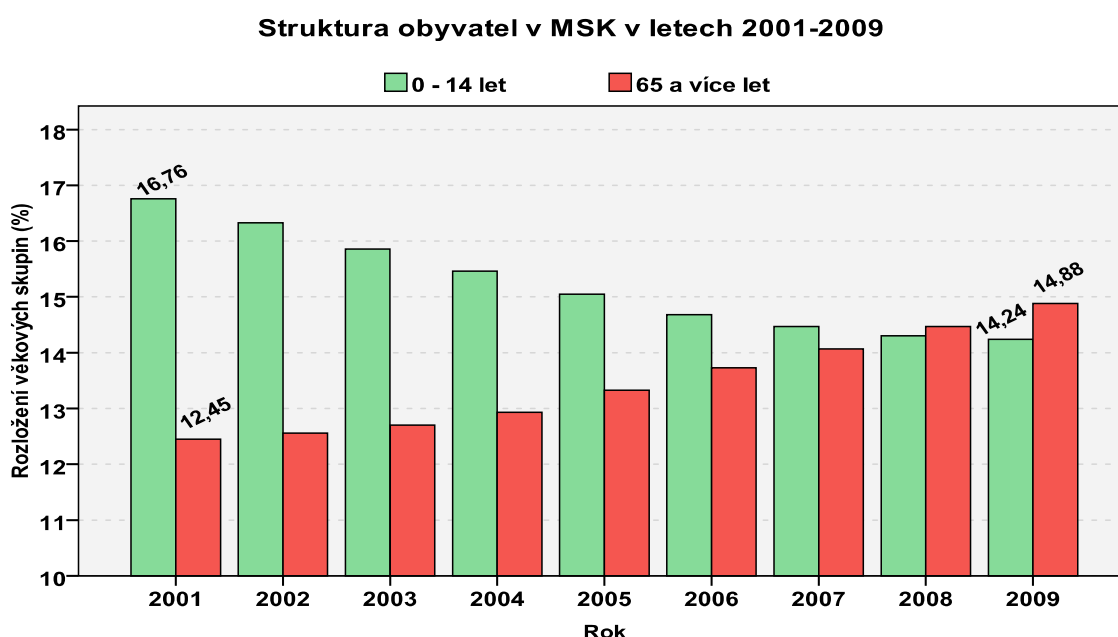
	2001	2003	2005	2007	2009
Počet obyv. celkem (k 31. 12.)	1 261 503	1 255 910	1 250 769	1 249 897	1 247 373
v tom : muži	615 922	613 306	611 295	611 825	610 997
	645 581	642 604	639 474	638 072	636 376
ve věku:					
0 - 14 let	211 385	199 135	188 240	180 903	177 644
15 - 64 let	893 110	897 268	895 746	893 112	883 792
65 a více let	157 008	159 507	166 783	175 882	185 644
ve věku (%):					
0 - 14	16,76	15,86	15,05	14,47	14,24
15 - 64	70,80	71,44	71,62	71,45	70,85
65 a více	12,45	12,70	13,33	14,07	14,88
Index stárí	74,28	80,10	88,60	97,22	104,50

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

V roce 2009 byl počet dětí ve věku 0-14 let pouze necelých 178 tis., což tvořilo 14,24 % obyvatel Moravskoslezského kraje. Naopak podíl obyvatel v poproduktivním věku se stále zvyšuje. V období 2001-2009 vzrostl podíl těchto obyvatel o 2,43 procentního bodu.

Z této analýzy jasně vyplývá, že stárnutí populace v Moravskoslezském kraji je způsobeno především snižujícím se počtem dětí, a to v důsledku nízké porodnosti. Tento trend nízké porodnosti je jedním ze základních rysů kraje. Jak už bylo řečeno, v kraji je dlouhodobě vyšší nezaměstnanost a pořízení dítěte se tak stává určitým luxusem. Navíc se také mění životní styl obyvatel. Mnoho lidí dává přednost kariéře před založením rodiny, zvyšuje se průměrný věk prvorodiček a zároveň se snižuje počet dětí v rodinách. Vyšší počet dětí v rodině (3 a více) je spíše výjimkou. Pokles velikosti dětské složky se však bude zpomalovat a nakonec se ustálí, naopak se bude zvyšovat velikost stárnoucí složky a ke stárnutí populace bude docházet právě v důsledku tohoto jevu.

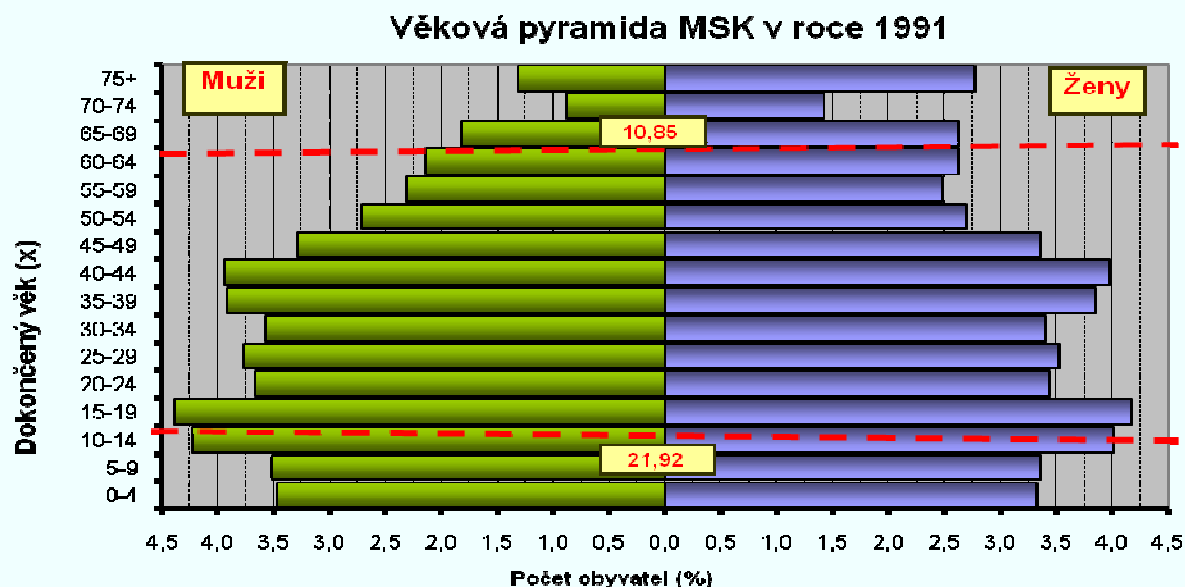
Graf č. 3.1: Struktura obyvatel MSK v letech 2001-2009

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

Obdobný trend můžeme pozorovat i v následujících věkových pyramidách, které nám blíže upřesňují rozložení obyvatelstva v jednotlivých věkových skupinách. Navíc se nám potvrzuje hypotéza z úvodní kapitoly, že v ČR má věková pyramida regresivní charakter. Je zcela zjevné, že základna věkové pyramidy se ve sledovaném období postupně snižuje a naopak vrchol pyramidy se rozšiřuje.

Graf.č. 3.2: Věková pyramida MSK v roce 1991

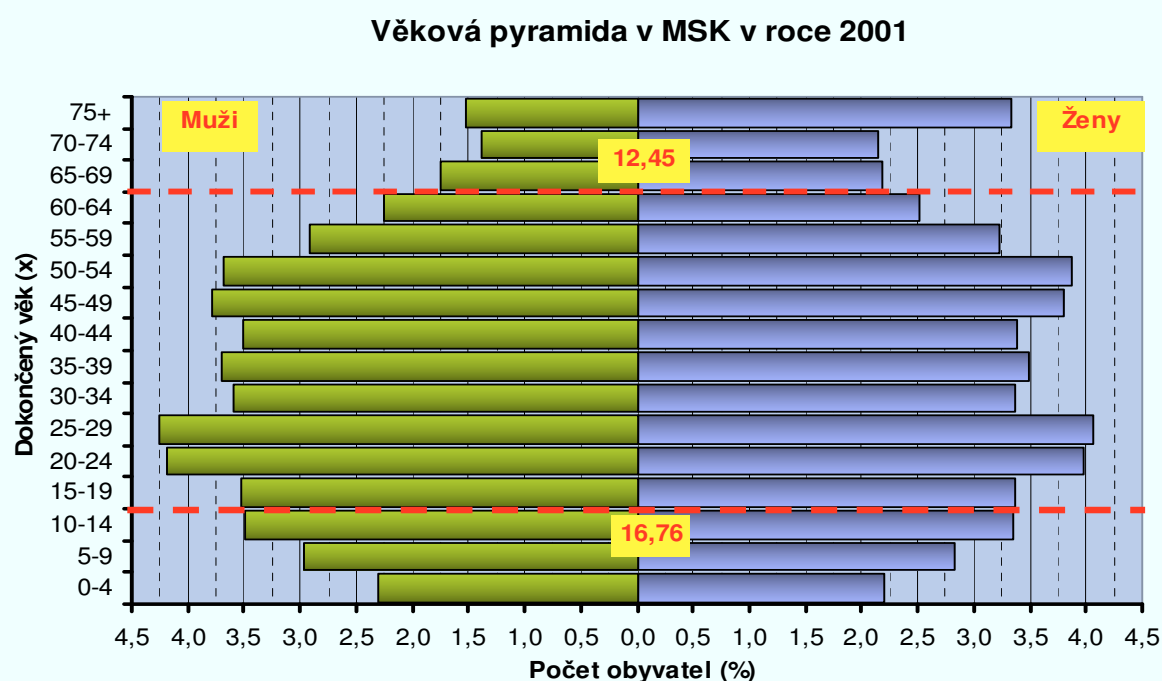

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

V roce 1991 činil podíl dětí ve věku 0-14 let 21,92 %. Počet chlapců také mírně převažoval nad děvčaty. Velikost stárnoucí složky byla v tomto roce 10,85 % a na první pohled je patrné, že ženy svým počtem výrazně převažují nad muži. Nejpočetnější skupinou pak byli osoby ve věku 15-19 let a to v důsledku vyšší porodnosti v sedmdesátých letech.

V následujícím grafu je znázorněna věková skladba obyvatelstva v roce 2001. Oproti roku 1991 došlo k výrazným změnám. Podíl dětí klesl o víc jak pět procentních bodů a velikost dětské složky tak byla jen 16,76 %. Což se také projevilo u nejpočetnější věkové skupiny. V roce 1991 to byla skupina ve věku 15-19, teď je to skupina ve věku 25-29 let. Naopak podíl seniorů se zvýšil, sice ne tak dramaticky, ale přesto můžeme zaznamenat změnu o necelé 2 procentní body. Rozložení mužů a žen se dlouhodobě nemění.

Graf.č. 3.3: Věková pyramida v MSK v roce 2001

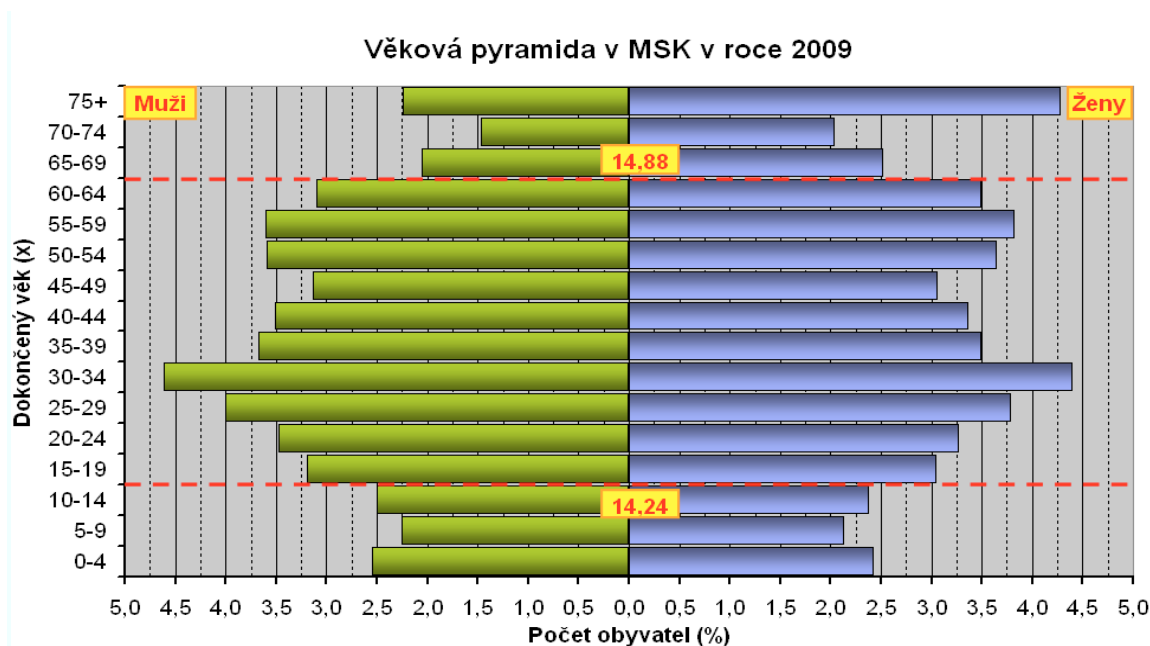

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

V roce 2009 došlo k mírnému nárůstu počtu dětí ve věku 0-4 let, v žádném případě však nemůžeme hovořit o nějakém populačním boomu. Základna věkové pyramidy se i nadále zmenšuje a podíl dětí klesá. Velikost dětské složky byla v tomto roce 14,24. Podíl seniorů se opět zvýšil o více než procentní bod, takže činil 14,88 %. Nejpočetnější věkovou skupinu pak tvořily osoby ve věku 30-34 let.

Český statistický úřad vypracoval prognózu vývoje obyvatel nejen pro celou Českou republiku, ale také pro jednotlivé kraje.

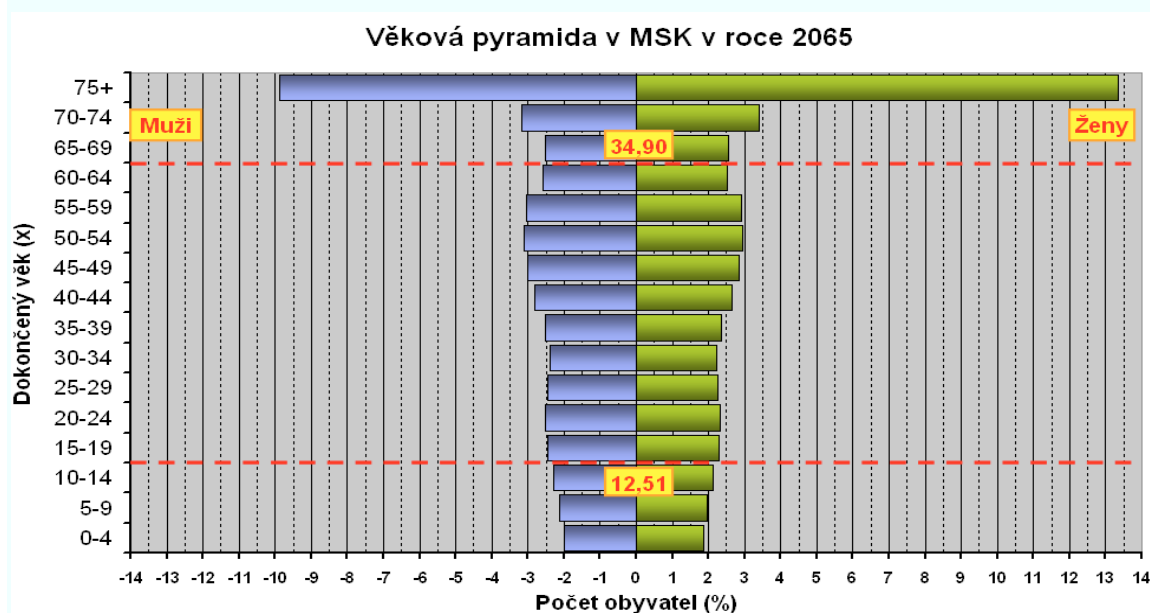
Graf.č. 3.4: Věková pyramida v MSK v roce 2009

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Z následujícího grafu je patrné, že podíl dětí se během padesáti let již nijak výrazně nesníží. Velikost dolní části věkové pyramidy se bude pohybovat okolo 12,5 %. Obrovskou změnu můžeme však pozorovat v horní části pyramidy. Velikost stárnoucí složky se víc jak zdvojnásobí. Obyvatelé ve věku 65 a více let budou tvořit třetinu populace Moravskoslezského kraje.

Graf.č. 3.5: Věková pyramida v MSK v roce 2065

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, střední varianta

Výrazně se zvýší podíl osob starších 75 let a to v důsledku prodlužujícího se života. Průměrný věk v roce 2065 by se měl pohybovat kolem 50 let. Index stárání bude mít hodnotu 280. Na jedno dítě tedy připadnou téměř tři senioři. Počet lidí v produktivním věku klesne ze současných 70 % na nějakých 52,5 %.

Moravskoslezský kraj zatím nevypracoval žádný strategický dokument navazující na Národní program, který by se zabýval přímo stárnutím populace. Je si však vědom potřeby transformace v sociální oblasti, a proto byl vytvořen *Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Moravskoslezském kraji na léta 2010–2014*. Prioritou tohoto dokumentu je zachování stability a udržitelnosti efektivně vzájemně propojené sítě sociálních služeb poskytující všechny potřebné druhy a formy sociální pomoci. Ve spojitosti s tímto dokumentem bude revidována potřebnost a funkčnost všech registrovaných sociálních služeb v kraji, neboť rozvoj stávající sítě služeb, při zachování objemu finančních prostředků do této oblasti vkládaných, není z dlouhodobého hlediska udržitelný. Klíčová bude zejména otázka financování, která musí být konzultována a řešena na všech úrovních.¹⁰

¹⁰ Sociální služby. In *Střednědobý plán rozvoje služeb v Moravskoslezském kraji na léta 2010-2014* [online]. Ostrava : [s.n.], 2010 [cit. 2011-04-18].

Dostupné z WWW: http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/assets/soc/sprss_2010-2014.pdf .

4. Analýza stárnutí populace v Moravskoslezském kraji

Tato analytická část je zaměřena na danou problematiku z pohledu okresů MSK. Okres jako územní jednotka je pro tento druh výzkumu nejvhodnější, neboť jsou k dispozici potřebná data, která mají dobrou vypovídací schopnost. Druhá část kapitoly je pak věnována stárnutí populace v jednotlivých obcích. Vzhledem k velkému počtu obcí, jsou obce rozděleny do velikostních kategorií dle počtu obyvatel tak, aby získané výstupy měly nějakou vypovídací schopnost. Vybrané ukazatele jsou porovnávány v letech 1991, 2001 a 2009. Základní data, která jsou zpracována a následně využita do této analýzy, byla získána ze *Sčítání lidí, domů a bytů (SLDB)*, které proběhlo v letech 1991 a 2001. Data pro rok 2009 jsou použita ze Statistické ročenky Moravskoslezského kraje.

4.1. Stárnutí populace v okresech MSK

Proces stárnutí obyvatelstva je patrný i v jednotlivých okresech Moravskoslezského kraje. Jak je možné vidět z následující tabulky, ve všech okresech se podíl staršího obyvatelstva zvyšuje a naopak, kvůli nízké porodnosti se podíl dětí snižuje. Nejvýraznější změny můžeme pozorovat v okrese Karviná, kde index stárí v roce 1999 vykazoval hodnotu 66 oproti roku 2009, kdy byl tento index již 110. Počet osob nad 65 let tedy výrazně převyšuje počet dětí ve věku 0-14 let. Obdobné hodnoty vykazuje region Ostrava-město, i zde se pohybuje index stárí kolem 110, což znamená že na sto dětí připadne právě 110 seniorů.

V uvozovkách nejlépe jsou na tom okresy Nový Jičín a Bruntál. Proces stárnutí je zde nepatrně pomalejší. Jsou to jediné dva okresy, kde podíl dětí ještě mírně převažuje nad podílem seniorů. Je však jisté, že v následujících letech se tento stav změní.

Zajímavým jevem v MSK a jeho okresech je také stále se zvyšující průměrný věk obyvatel. V roce 1999 byl průměrný věk občana MSK 37 let. O deset let později se tato hodnota vyšplhala na hodnotu 40. Jak již bylo zmíněno v prognóze populačního vývoje, okolo roku 2065 by měl průměrný věk být dokonce 50 let.

Tab.č. 4.1: Vybrané demografické ukazatele v okresech MSK (2001-2009)

Bruntál		2001	2005	2009
Stav obyvatel k 31.12.		99 985	98 543	97 723
v tom ve věku:	0 - 14	17,58	15,74	14,65
	15 - 64	71,13	72,30	71,84
	65 +	11,28	11,96	13,42
Průměrný věk		37,20	38,70	40,00
Index stáří		64,2	76	91,6
Frýdek-Místek		2001	2005	2009
Stav obyvatel k 31.12.		209 220	209 326	211 365
v tom ve věku:	0 - 14	17,06	15,28	14,50
	15 - 64	70,04	71,23	70,70
	65 +	12,90	13,49	14,85
Průměrný věk		38,2	39,3	40,3
Index stáří		75,6	88,3	102,4
Karviná		2001	2005	2009
Stav obyvatel k 31.12.		279 774	276 660	274 197
v tom ve věku:	0 - 14	16,71	14,74	13,76
	15 - 64	71,21	72,17	70,91
	65 +	12,08	13,09	14,56
Průměrný věk		38,1	39,4	40,6
Index stáří		72,3	88,8	110,1
Nový Jičín		2001	2005	2009
Stav obyvatel k 31.12.		152 502	151 835	152 529
v tom ve věku:	0 - 14	17,63	15,84	14,92
	15 - 64	70,64	71,58	71,03
	65 +	11,73	12,58	14,07
Průměrný věk		37,4	38,7	39,8
Index stáří		66,5	79,4	94,3
Opava		2001	2005	2009
Stav obyvatel k 31.12.		177 712	176 653	177 225
v tom ve věku:	0 - 14	16,68	15,02	14,57
	15 - 64	70,50	70,99	70,43
	65 +	12,82	13,99	14,74
Průměrný věk		38,2	39,4	40,3
Index stáří		76,9	93,1	102,5
Ostrava-město		2001	2005	2009
Stav obyvatel k 31.12.		342 310	337 752	336 317
v tom ve věku:	0 - 14	16,02	14,62	13,99
	15 - 64	71,04	71,54	71,01
	65 +	12,93	13,84	15,00
Průměrný věk		38,8	39,9	40,7
Index stáří		80,7	94,7	110,7

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

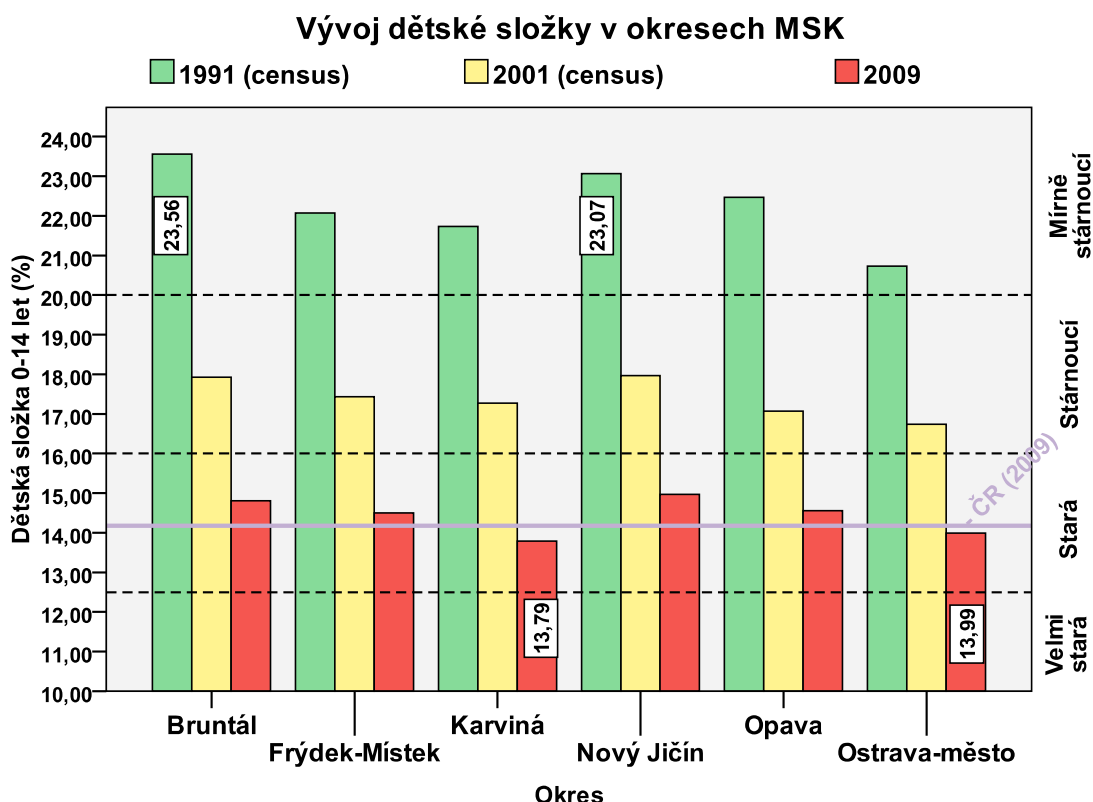
Podrobněji a přehledněji lze také změny ve věkové struktuře obyvatel okresů Moravskoslezského kraje pozorovat v následujících grafech.

Během deseti let klesl podíl dětí u některých okresů téměř o pět procentních bodů. Nejvýraznější změnu zaznamenal okres Bruntál. Tento okres se vyznačuje nízkou hustotou zalidnění a také velmi nízkou nabídkou pracovních míst. Obyvatelé zde postrádají kulturní a volnočasové vyžití. Cestovní ruch není v tomto regionu tak čilý jako v ostatních regionech, dopravní dostupnost je špatná. To vše vedlo až k postupnému úbytku zejména mladších obyvatel, kteří se stěhují do jiných oblastí. Zůstávají především starousedlíci. Podíl dětí zde tedy klesl zejména kvůli migraci mladších obyvatel z regionu. Výrazný pokles dětské složky však můžeme zaznamenat u všech okresů. V roce 1991 se regiony od sebe dost lišily, každý vykazoval jinou úroveň dětské složky, nejlépe na tom byl okres Bruntál s 23,56 % dětí ve věku 0-14 let a nejhůře pak okres Ostrava-město s 20,72% dětí. Během sledovaných 18-ti let se rozdíl mezi regiony dost setřely. V podstatě se velikost dětské složky u všech okresů pohybuje mezi 13-14 %. Ostrava-město a Karviná se pak dokonce pohybují pod

celorepublikovým průměrem, který v roce 2009 činil 14,24 %. Ostatní regiony vykazovali v tomto roce hodnotu vyšší.

Populaci všech okresů jsme v roce 1991 mohli charakterizovat jako mírně stárnoucí. S poklesem dětské složky do roku 2001 se všechny regiony dostaly na úroveň staré populace. V současnosti už je populace okresů Moravskoslezského kraje, tak jako v celé České republice, stará. Nebude trvat dlouho a obyvatelstvo bude velmi staré.

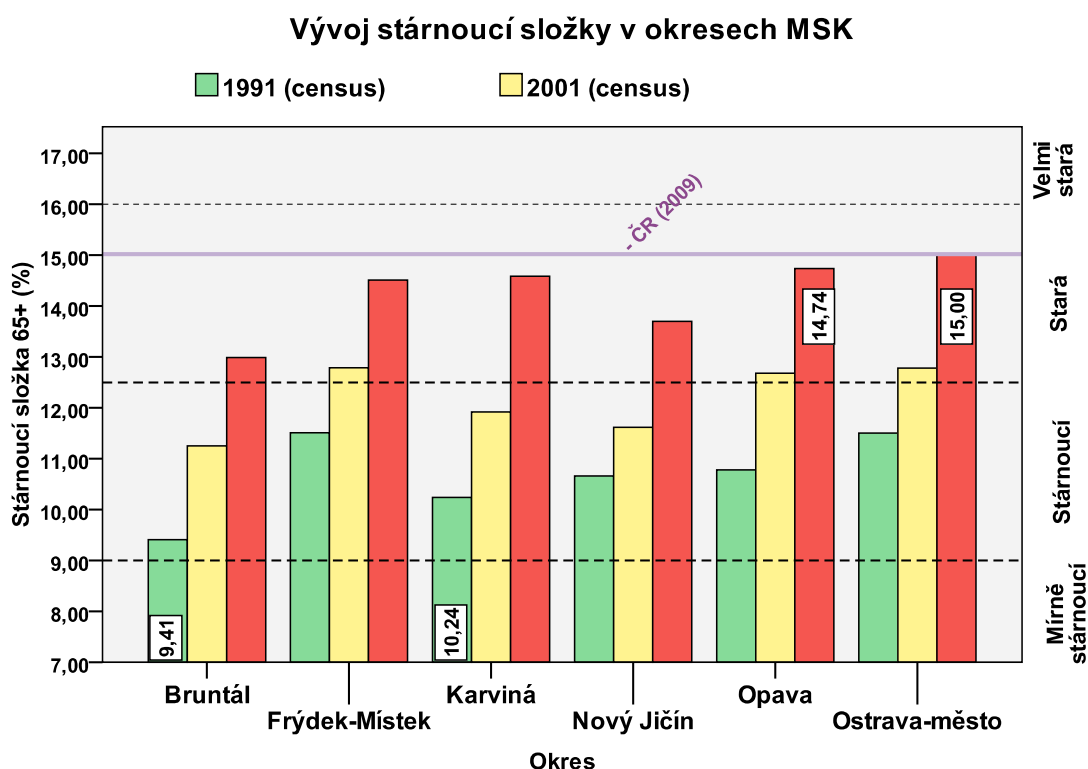
Graf.č. 4.1: Vývoj dětské složky v okresech MSK po roce 1991

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Tak jako při analýze dětské složky, můžeme podrobněji charakterizovat také složku stárnoucí. V roce 1991 vykazovaly nejvyšší hodnoty okresy Frýdek-Místek a Ostrava-město. Naopak nejlepší situace byla v Bruntále, kde podíl stárnoucí složky činil 9,41 %. O osmnáct let později, tedy v roce 2009, můžeme zaznamenat změnu u všech regionů. Nejvyšší podíl seniorů vykazuje v tomto roce Ostrava-město, která jako jediná překonala celorepublikový průměr. Z grafu je patrné, že populaci okresů MSK můžeme v roce 2009 charakterizovat jako starou, orpoti roku 1991, kdy jsem ji mohli považovat za mírně stárnoucí.

Graf.č. 4.2: Vývoj stárnoucí složky v okresech MSK po roce 1991

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

4.2. Proces stárnutí populace v obcích MSK

Moravskoslezský kraj má v současnosti 299 obcí. Ne vždy tomu tak bylo, ještě v roce 1991 byl počet obcí nižší, a to 269. Během sledovaného období se však některé obce rozdělily, od větších měst se řada obcí odtrhla. Pro zjednodušení se v analýze pracuje se současným počtem obcí, které byly rozděleny podle počtu obyvatel do následujících velikostních kategorií:

- 1) do 199 obyvatel.....14 obcí
- 2) 200 – 499 obyvatel.....61 obcí
- 3) 500 – 999 obyvatel.....77 obcí
- 4) 1000 – 1999 obyvatel.....74 obcí
- 5) 2000 – 4999 obyvatel.....40 obcí
- 6) 5000 – 9 999 obyvatel.....17 obcí
- 7) 10 000 – 19 999 obyvatel.....4 obce
- 8) 20 000 – 49 999 obyvatel.....7 obcí

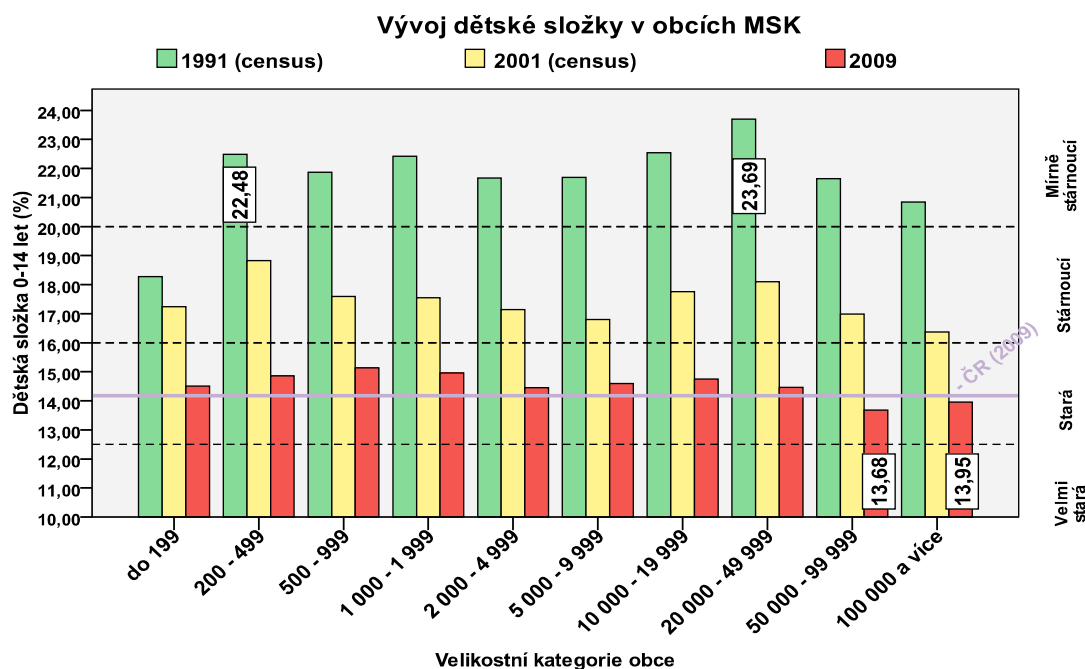
- 9) 50 000 – 99 999 obyvatel.....4 obce
10) nad 100 000 obyvatel.....1 obec

Nejpočetnější jsou střední obce s 1 000-1 999 obyvateli. Mezi obce, které mají víc jak 50 000 obyvatel můžeme zařadit: Havířov, Karvinou, Opavu a Frýdek-Místek. Obec s více než 100 000 obyvateli je pouze jedna, a tou je Ostrava, která je zároveň krajským městem.

4.2.1. Dětská složka

V rámci tohoto rozdělení do velikostních kategorií byla provedena analýza jednotlivých věkových skupin, obdobně jako u okresů. Graf číslo 4.3. zaznamenává vývoj dětské složky v jednotlivých velikostních kategoriích obcí. V roce 1991 se hodnoty výrazně lišily. Nejmenší podíl dětí evidovaly obce do 199 obyvatel, což není nijak překvapující, protože právě v těchto obcích, které často bývají odříznuty od větších center mladí lidé nechtěli žít, dávali přednost obcím větším s lepší občanskou vybaveností, tento trend se však v posledních letech mění. Oproti tomu nejlépe na tom byly obce s 20 000-49 999 obyvateli, kde byl podíl dětí 23,69 %.

Graf č. 4.3: Vývoj dětské složky v obcích Moravskoslezského kraje po roce 1991

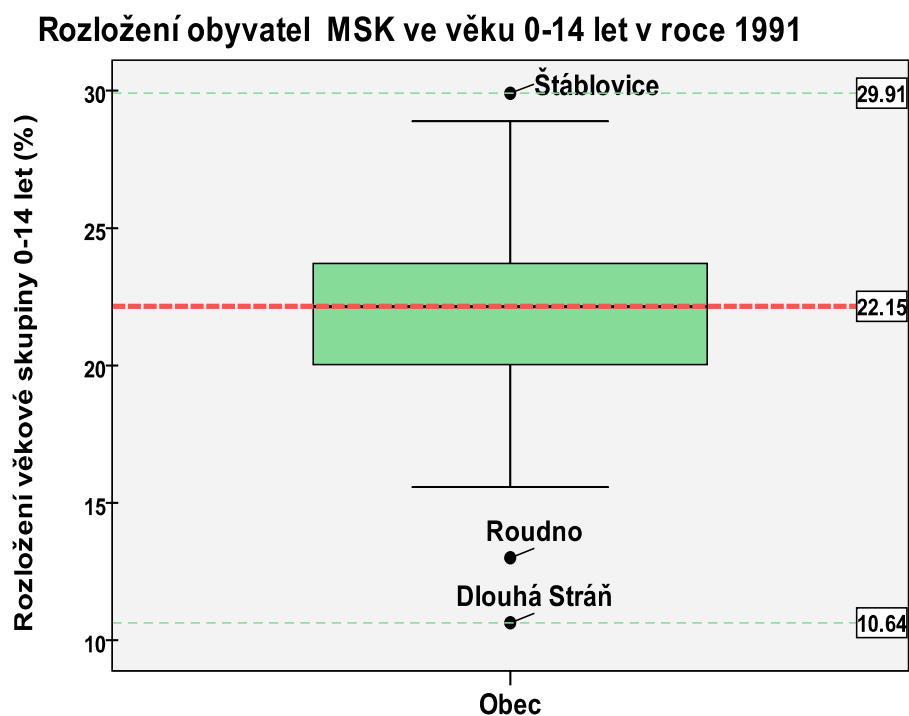
Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Do roku 2009 klesal podíl dětí u všech obcí. Zajímavým jevem je však to, že se výrazně setřely rozdíly mezi jednotlivými obcemi. Tento rozdíl se pohybuje v řádu dvou procentních

bodů. Nejhuře jsou na tom obce největší, kde podíl dětí činí necelých 14 % a jsou tak pod celorepublikovým průměrem. Jedním z důvodů, může být také trend z posledních let, kdy se mladé rodiny stěhují z velkých měst do menších. Do center pak pouze dojíždějí za prací. Což je patrné také z grafu č.4.3. Největší obce mají totiž nejmenší podíl dětí. Relativně vyšší podíl dětí pak mají obce od 200 do 2000 obyvatel. I přes drobné rozdíly je velikost dětské složky v podstatě u všech obcí na obdobné úrovni, a podle toho můžeme populaci obcí MSK charakterizovat jak starou.

Regresivní charakter vývoje dětské složky můžeme také pozorovat v následujících krabicových grafech. V grafu č.4.4 je zaznamenáno rozložení obyvatel ve věku 0-14 let v roce 1991. Hodnota mediánu byla v tomto roce 22,14 %. U poloviny obcí se pak pohybovala velikost dětské populace v rozmezí 20 - 24 %, což nám znázorňuje rozpětí mezi prvním a třetím kvantilem. Jako extrémní byla vyhodnocena obec Štáblovice, kde byl podíl dětí v daném roce nejvyšší a tvořil téměř jednu třetinu všech obyvatel obce. Naopak nejméně dětí v populaci měla obec Dlouhá Stráň. Podíl dětí v roce 1991 zde byl 10,64 %. Jinak řečeno, jenom každý desátý obyvatel obce byl ve věku 0-14 let.

Graf č. 4.4: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (1991)

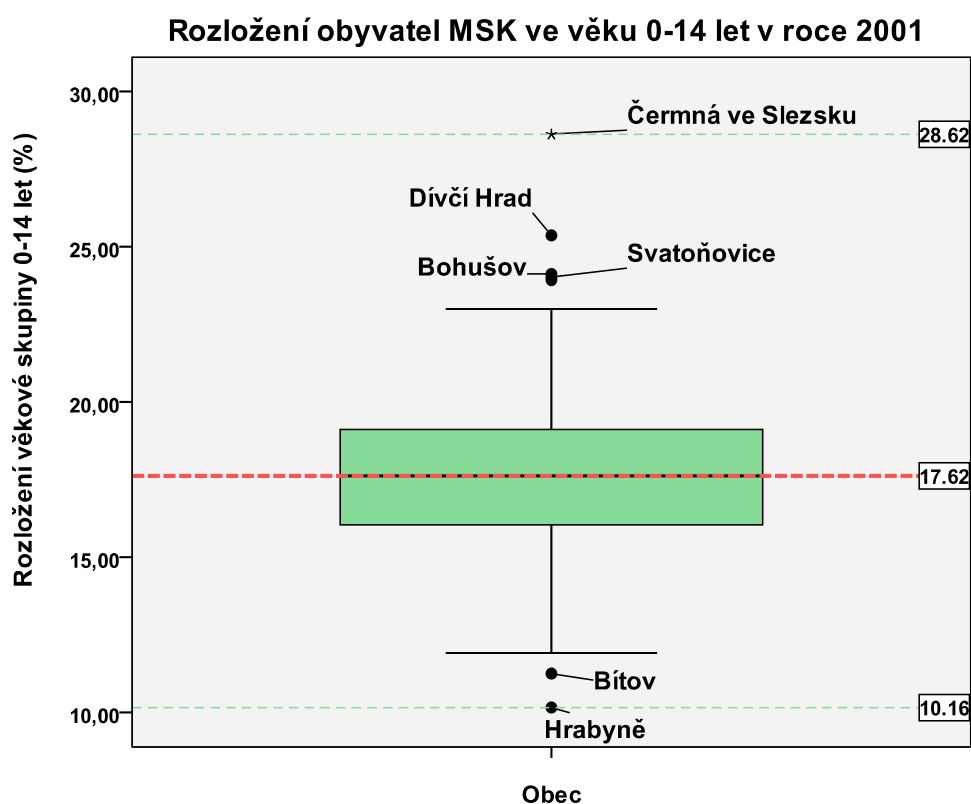

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Už na první pohled je jasné, že se situace během deseti let podstatně změnila. V roce 2001 byla hodnota mediánu všech obcí 17,82 %. Podíly dětské složky se pak u všech obcí

pohybovaly v rozmezí 11,5 - 23 %. Rozpětí prvního a třetího kvartilu pak bylo 16 – 19%. Opět zde máme několik obcí, které se vymykají ostatním. V první řadě je to obec Čermná ve Slezsku, kde byl v roce 2001 podíl dětí 28,62 %. Výrazně pod průměrem pak byla obec Hrabyně, kde byl podíl dětí pouhých 10,16 %. Tento fakt byl však způsoben nejspíš tím, že v obci se nachází Ústav sociální péče pro tělesně postižené, který je určen klientům starším 18 let. Protože se jedná o zařízení ubytovací, klienti zde mají trvalé bydliště, a proto obec vykazuje nižší počet dětí. Za zmínku však stojí fakt, že v následujících letech již Hrabyně nevykazuje extrémní hodnoty. Podíl dětí se do roku 2009 zvýší o dva procentní body a přitom nedojde ke změně kapacity ústavu.

Graf č. 4.5: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (2001)

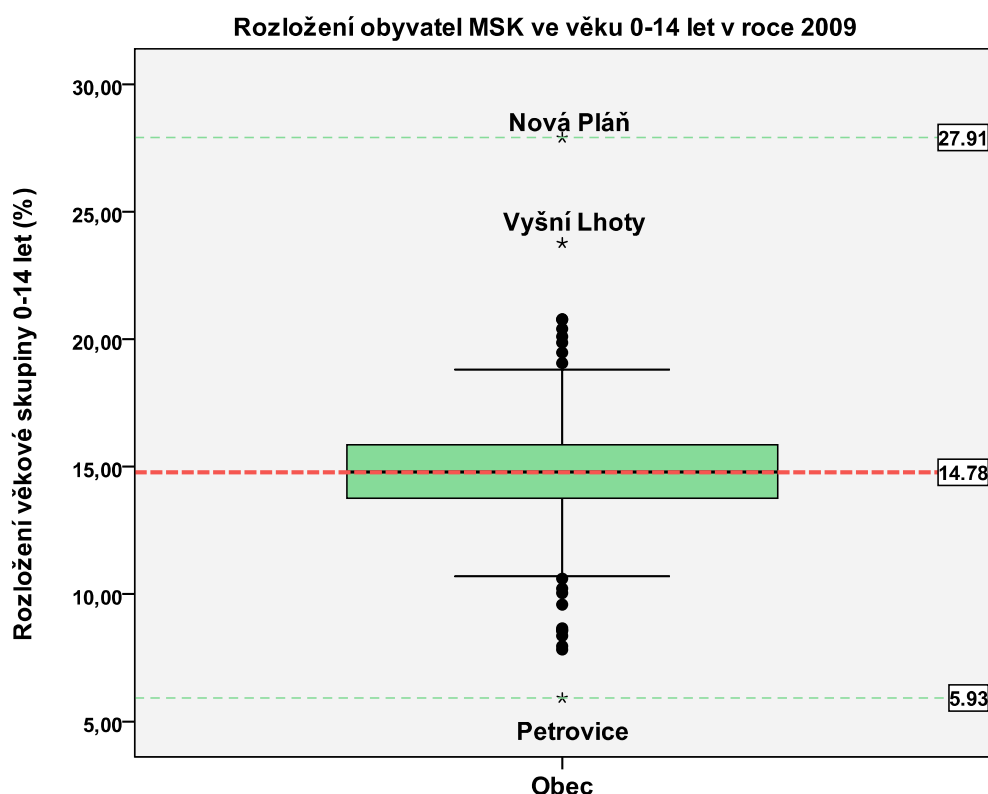

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Do roku 2009 klesla hodnota mediánu na 14,78 %. Rozpětí mezi prvním a třetím kvantilem se pohybuje od 13,76 do 15,86 %, což je oproti roku 2001 opravdu změna. Zajímavým jevem je pak také výrazné zmenšení plochy „krabice“ a zkrácení vousů, což v podstatě znamená, že obce vykazují menší rozdíly ve velikosti dětské složky. Velikost dětské složky se u poloviny obcí pohybuje okolo 15 %.

Extrémní hodnotu vykazuje obec Nová Pláň, kde děti ve věku 0-14 let tvořily 27,91 % všech obyvatel. Naopak nejmenší podíl dětské složky vykazuje obec Petrovice u Karviné, a to 5,93 %. V této obci se však nenachází žádné ústavní zařízení ani domovy pro seniory, tak jako tomu bylo v případě Hrabyně. Děti tvoří skutečně tak malou část populace.

Graf č. 4.6: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (2009)

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

4.2.2. Stárnoucí složka

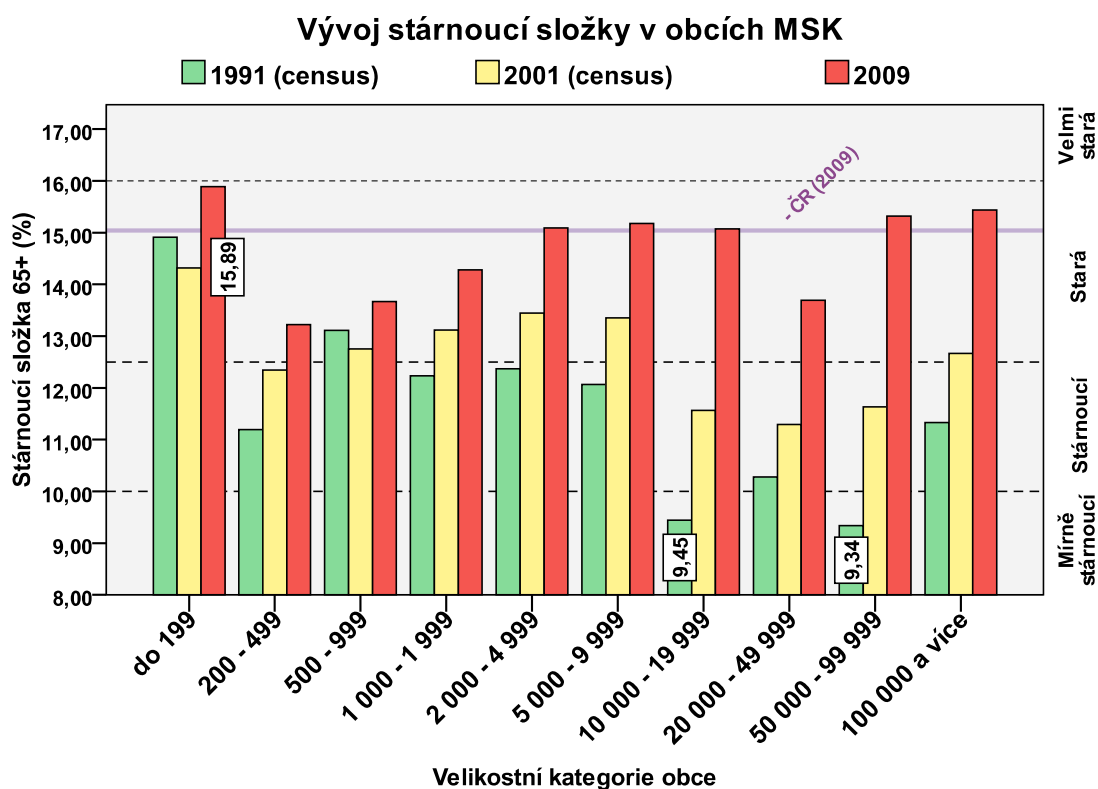
Podíl starších lidí se, tak jako v celé České republice, zvyšuje i u obcí Moravskoslezského kraje. Nejvyšší hodnoty za celé sledované období vykazují obce do 199 obyvatel. V roce 1991 tvořili senioři 14,85 % všech obyvatel obce, což je výrazný nadprůměr ve srovnání s ostatními obcemi. I v roce 2009 má tato velikostní kategorie obcí nejvyšší podíl starších obyvatel, a to 15,89 %. Převyšuje tak ostatní obce i celorepublikový průměr. Populace v obcích do 199 obyvatel by se proto dala charakterizovat jako stará. Pokud bude tento trend pokračovat, pak budeme během několika let mluvit o populaci v těchto obcích jako o velmi staré. Jak již bylo zmíněno v těchto nejmenších obcích žijí především starousedlíci, pro mladé lidi nebývají až tak atraktivní. To samé však platí i u obcí největších

nad 50 000 obyvatel. V těchto velkých obcích je také velké zastoupení seniorů. Ti zde mají vše co k životu potřebují, nemají proto důvod se odsud stěhovat. Navíc kvalitní zdravotní péče je pro ně snadněji dostupná a proto se lidé ve větších městech dožívají vyššího věku.

Nejnižší hodnoty vykazovaly v roce 1991 obce do 20 000 obyvatel a obce do 100 000 obyvatel. Jak je však patrné z grafu č. 4.7., proces stárnutí je v těchto obcích velmi rychlý. V roce 2009 totiž dorovnály ostatní obce a dokonce překonaly celorepublikový průměr.

Zatímco charakter obyvatelstva jednotlivých obcí v roce 1991 byl různorodý, v roce 2009 už můžeme populaci všech obcí popsat jako starou s tím, že některé velikostní kategorie obcí aspirují na velmi starou populaci.

Graf č. 4.7: Vývoj stárnoucí složky v obcích Moravskoslezského kraje po roce 1991

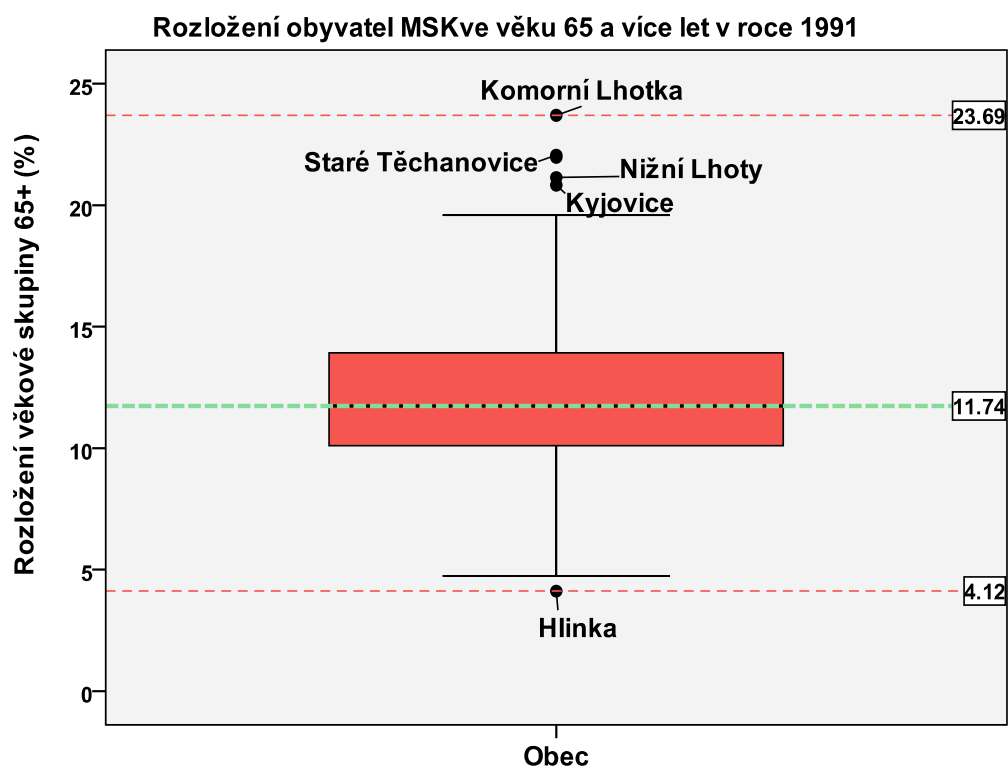

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Podrobněji můžeme sledovat vývoj stárnoucí složky v krabicových grafech. V roce 1991 byla střední hodnota souboru obcí 11,74 %. Rozložení mezi 1. a 3. kvartilem, které představuje padesáti procentní zastoupení všech obcí bylo 10 – 14 %. Nejnižší hodnotu vykazovala obec Hlinka, kde bylo v roce 1991 pouze 4,12 % obyvatel ve věku 65 a více let. Naopak největší zastoupení seniorů měla obec Komorní Lhotka. Je však třeba zmínit, že se jedná o obdobný případ jako u Hrabyně. V Komorní Lhotce se totiž nachází domov pro

seniory, což výrazně zkresluje věkovou skladbu obce. Zařízení pro seniory můžeme nalézt i v obci Kyjovice, která se nám v grafu také zobrazila jako extrémní hodnota.

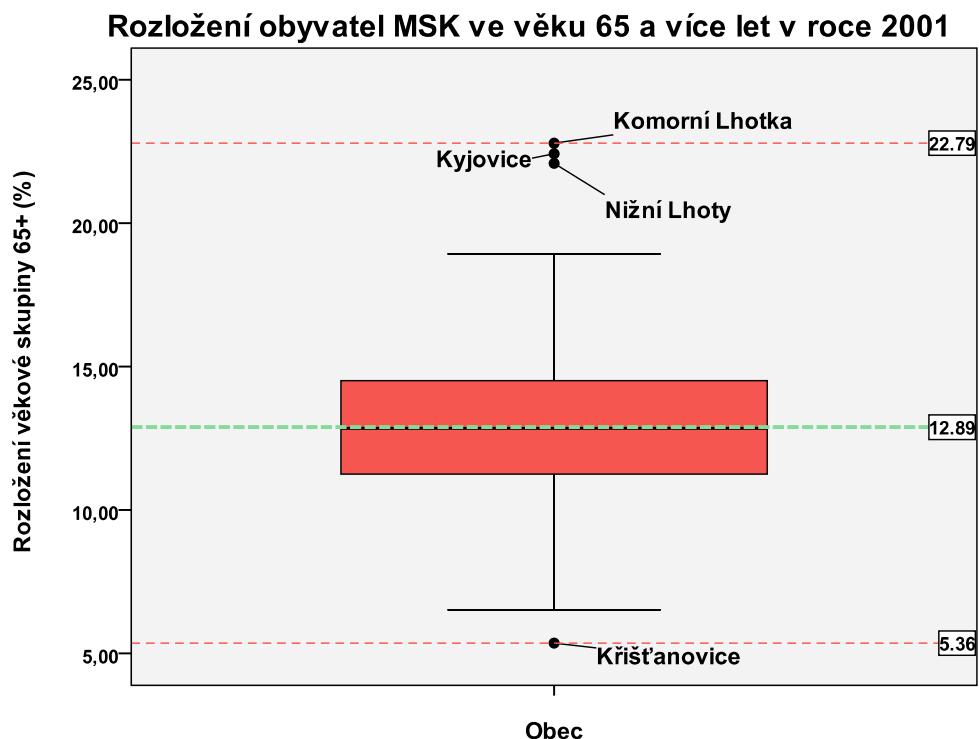
Graf č. 4.8: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 65 a více let (1991)

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Co se týče roku 2001, i zde se některé obce vymykají průměrným hodnotám především z toho důvodu, že je zde umístěn nějaký ústav pro seniory. Konkrétně se jedná o obce Komorní Lhotka a Kyjovice. V těchto případech nemůžeme brát údaj v potaz, protože je značně zkreslený. Na území obce ve skutečnosti nežije takový počet seniorů, ale díky trvalému bydlišti, které mají klienti v domovech pro seniory, se hodnota podílu seniorů zvyšuje. Opět můžeme konstatovat, že probíhá proces stárnutí populace. Medián se oproti roku 1991 vyšplhal na hodnotu 12,89 %, což je víc jak o jeden procentní bod. Rozpětí mezi prvním a třetím kvantilem se pohybovalo mezi 11,25 a 14,53 %. Do tohoto rozpětí, které je znázorněno červeným obdélníkem, spadá polovina obcí.

Graf č. 4.9: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 65 a více let (2001)

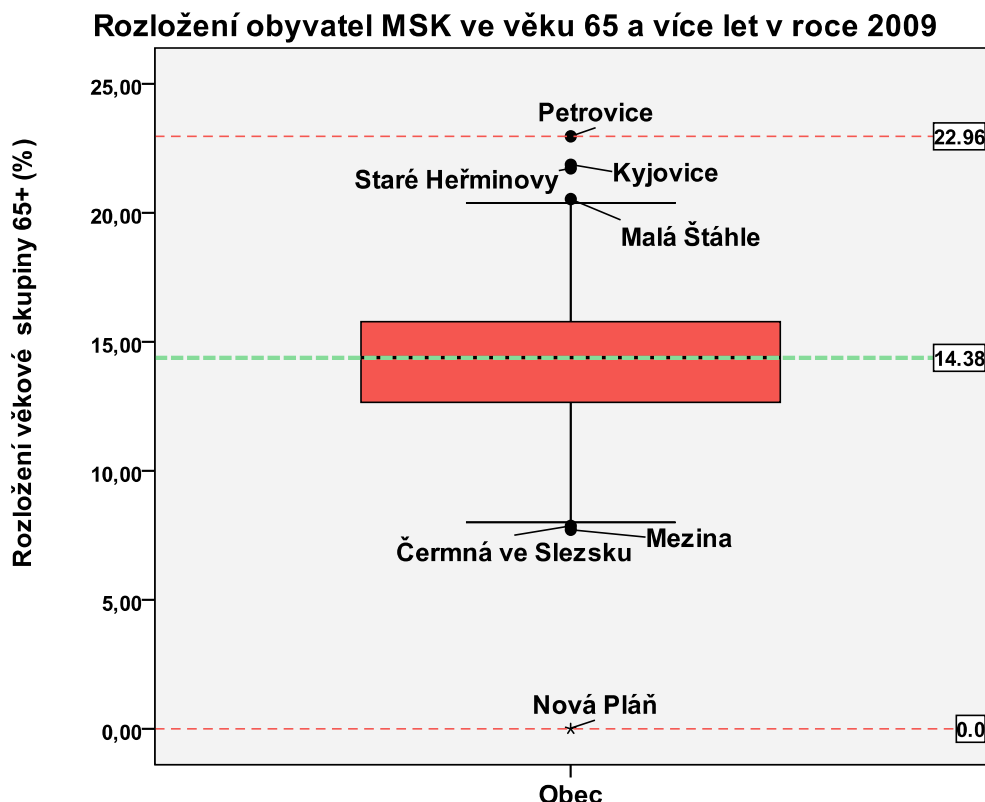

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

Ani rok 2009 se z pohledu vývoje trendu stárnutí populace v obcích MSK příliš neliší. Opět lze pozorovat, že dochází k nárůstu stárnoucí složky oproti předchozím rokům, a to na průměrnou úroveň 14,38 %. Střední hodnota stárnoucí populace se tak dostává na úroveň populace dětské. V následujících letech lze předpokládat, tak jako u okresů, krajů a celé ČR, že se podíl seniorů přehoupne přes podíl dětí, a že se tyto „nůžky“ budou čím dál více rozevírat právě v neprospěch počtu dětí.

Zajímavou kuriozitou roku 2009 je obec Nová Pláň, která se vyznačuje vysokým podílem dětské složky a zároveň v této obci nežije nikdo starší 65 let. Podíl postprodukční složky je tedy na nulové úrovni, spíš se však jedná o statistickou chybu, protože dle informací poskytnutých samotným obecním úřadem žilo v Nové Pláni ještě v roce 2007 dvacet pět lidí ve věku 65 a více let. Je tedy dosti nepravděpodobné, že by v této obci o dva roky později již nežili žádní starší občané. Vymyká se také obec Petrovice, v roce 2009 zde bylo největší zastoupení seniorů (22,96 %) a zároveň nejnižší podíl dětské složky (pouze 5,93 %).

Graf č. 4.10: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (2009)

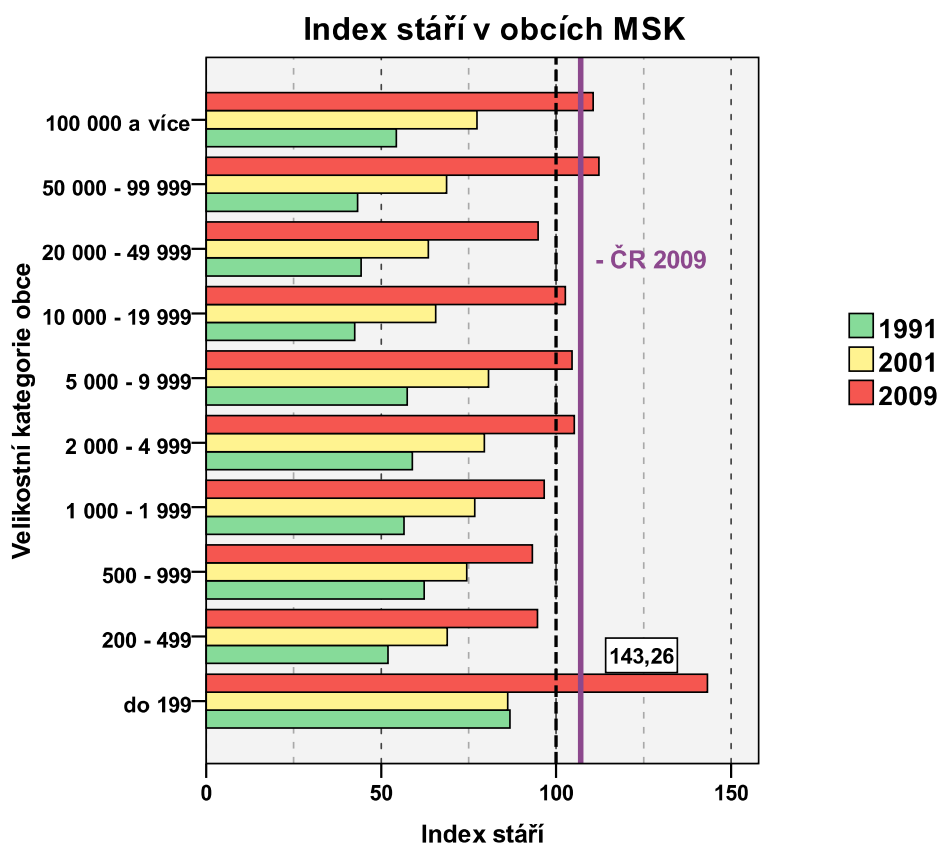
Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ, KS

4.2.3. Index stárí

Dalším ukazatelem, pomocí kterého můžeme sledovat proces demografického stárnutí, je index stárí. Ten nám říká, kolik osob ve věku 65 a více let připadne na sto dětí. Situace v obcích Moravskoslezského kraje v letech 1991-2009 je zachycena v grafu č. 4.11. Na počátku sledovaného období byl index stárí v průměru 50. Nejmenší podíl starších osob vzhledem k podílu dětí byl zaznamenán v obcích do dvaceti tisíc obyvatel, a to 42,45. Nejvyšší index stárí (86,76) pak vykazovaly obce nejmenší (do 200 obyvatel). Takže rozdíly mezi obcemi byly značné.

Během sledovaných osmnácti let se u některých obcí zvýšil index stárí až o 100 %. Některé z nich také převyšují celorepublikový průměr, který v roce 2009 činil 107. Nejvíce seniorů připadne na děti opět v těch nejmenších obcích, a to 143,26. Senioři tedy převažují nad dětmi. Pouze čtyři kategorie obcí ještě nedosáhly hodnoty 100, lze však očekávat, že se tak v nejbližších letech stane. Zatímco v současnosti je stav vyrovnaný, na jedno dítě ve věku 0-14 let připadne jeden starší občan ve věku 65 a více let, v roce 2065 se může stát, že na jedno dítě připadne dokonce až tři staří lidé.

Graf č. 4.11: Vývoj indexu stáří v obcích Moravskoslezského kraje po roce 1991

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

4.2.4. Dynamický index stáří

Pokud sledujeme delší časové období, je vhodné použít ukazatel dynamického indexu stáří, protože ten nám řekne nejen to, zda populace stárne, ale hlavně jak rychle. Vzhledem k tomu, že sledujeme období od roku 1991 do roku 2009, bylo by dobré tento ukazatel použít. Problémem však je srovnat počet obcí z jednotlivých let, protože ten se během tohoto období změnil. Zatímco v roce 1991 byl počet obcí 268, v roce 2009 už to bylo 299 obcí, takže srovnání by bylo obtížné. Proto byly pro účely analýzy použity roky 2001 a 2009, kdy byl počet obcí shodný.

Jak je patrné z následující tabulky, hodnoty indexu jsou různé. Menší obce vykazují nižší hodnoty, populace zde stárá pomaleji. Tento fakt je způsoben především tím, že v těchto obcích už starší obyvatelstvo bylo dříve. Nejrychleji stárá populace v obcích do 100 000 obyvatel, kde byl dynamický index stáří 7,18. Ostatní obce se pohybují zhruba na stejných úrovních. Přestože nemáme data k dispozici, pomocí ostatních ukazatelů dokážeme

odvodit, že vývoj od roku 1991 do roku 2001 byl jiný. Obce stárly rychleji a byly větší rozdíl mezi jednotlivými velikostními kategoriemi. Tyto rozdíly se postupně stírají a tempo růstu je menší. Lepší by bylo sledovat tento ukazatel v delším časovém období a bude určitě zajímavé, jak se bude rychlost demografického stárnutí vyvíjet do budoucna

Tab. č. 4.1: Dynamický index stáří v obcích MSK (2001-2009)

Velikostní kategorie obce	do 199	200-499	500-999	1 000-1 999	2 000-4 999
Dynamický index stáří	2,58	4,51	2,96	3,55	4,26

Velikostní kategorie obce	5 000-9 999	10 000-19 999	20 000-49 999	50 000-99 999	nad 100 000
Dynamický index stáří	4,12	6,65	6,38	7,18	5,26

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

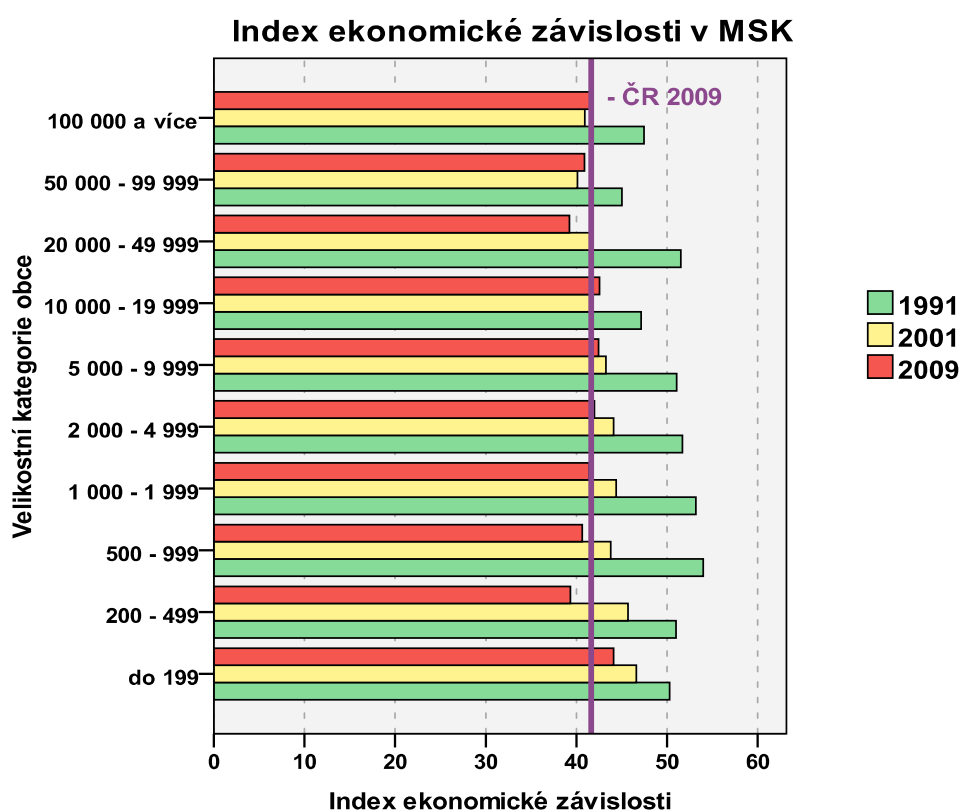
4.2.5. Index ekonomického zatížení

Index ekonomického zatížení (iez) nám udává počet ekonomicky neaktivních osob, který připadá na sto osob ekonomicky aktivních, přesněji na 100 osob zhruba ve věku ekonomické aktivity. Pro výpočet indexu byly použity věkové hranice 15 a 65 let. Pokud se chceme zaměřit na ekonomický vývoj, je právě tento ukazatel velice vhodný. Na rozdíl od indexu stáří však tento ukazatel nezohledňuje vzájemný poměr mezi skupinami ekonomicky neaktivních osob. Děti do 15 let představují složku populace, do které budeme investovat a v budoucnu se z této skupiny stane složka ekonomicky aktivních. Oproti tomu osoby v poproduktivním věku již ekonomicky aktivní byli a ve většině případů už ani nebudou. Tento index je do značné míry zkreslený, protože ekonomicky neaktivní lidé jsou i ve věkové složce 15-64. Může jít například o dlouhodobě nemocné, matky na mateřské dovolené, studenty, atd. Z hlediska ekonomického vývoje jsou žádoucí nižší hodnoty indexu ekonomického zatížení.

Situaci v obcích Moravskoslezského kraje nám popisuje graf č. 4.12. V roce 1991 se index ekonomického zatížení pohyboval okolo hodnoty 51, což znamená, že na počet 100 ekonomicky aktivních osob připadne 51 osob ekonomicky neaktivních. Během deseti let klesl tento index na průměrnou hodnotu 42. V roce 2009 byl ještě nižší, průměr byl 41 a nejnižší hodnotu indexu vykazovaly obce do 50 000 obyvatel, a to 39,24. Všechny obce se v tomto roce pohybovaly okolo celorepublikového průměru.

Jak je možné, že index ekonomického zatížení klesá, zatímco populace stárne? Když se zvyšuje počet ekonomicky neaktivních lidí, měl by tento ukazatel stoupat a opravdu k tomu v následujících letech dojde. Teď je však situace trochu jiná, protože do indexu se promítá především pokles dětské složky, proto tedy také klesá. Dětská složka již však příliš klesat nebude, časem se ustálí. Oproti tomu stárnoucí složka poroste a to výrazně, což se také promítne do tohoto ukazatele. Dle prognózy Českého statistického úřadu by měl mít index ekonomického zatížení v roce 2065 hodnotu 90, což prakticky znamená, že se vyrovná podíl ekonomicky aktivních a neaktivních obyvatel.

Graf č. 4.12: Vývoj indexu ekonomické závislosti v obcích MSK po roce 1991

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

4.2.6. Hrubá míra porodnosti

Závěr kapitoly je věnován jednomu z klíčových procesů, které ovlivňují demografickou strukturu populace, a tím je porodnost. V posledních letech došlo k výraznému poklesu úrovně porodnosti, což má negativní vliv na vývoj populace a je to také jedna z příčin demografického stárnutí. Pokud chceme analyzovat proces porodnosti,

vycházíme ze statistiky počtu narozených dětí. Název by mohl být sice zavádějící, ale objektem zkoumání nejsou porody, ale právě narozené děti. Počet porodů se totiž od počtu narozených dětí liší, mohou být jednočetné či vícečetné. Základním ukazatelem je pak tzv. hrubá míra porodnosti (hmp), která udává počet narozených dětí na 1000 obyvatel, zpravidla za jeden kalendářní rok.

$$\text{hmp} = \frac{N^v}{P} \cdot 1000$$

N^v počet živě narozených dětí,

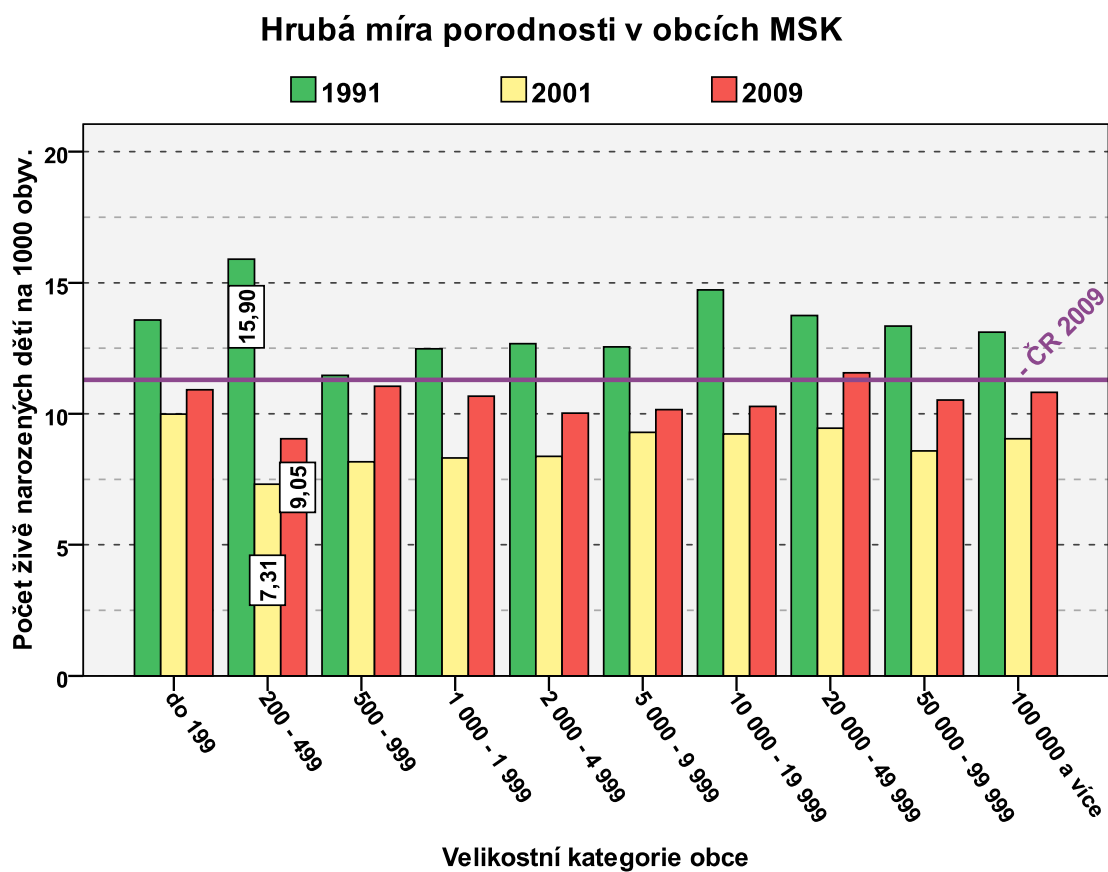
P střední stav obyvatelstva.

Úroveň porodnosti je ovlivněna jednak biologickými faktory a pak také vnějšími faktory nebiologického charakteru. Mezi tyto faktory můžeme např. zařadit populační politiku státu, bytovou situaci, možnost uplatnění na trhu práce, životní styl, hodnoty a preference, atd.. Dlouhodobě vykazuje porodnost velmi nízkou úroveň, jen občas dochází k menším výkyvům v podobě dočasného zvýšení. Často je tento jev popisován, především médií, jako „babyboom“. V případě České republiky však rozhodně nemůžeme mluvit o babyboomu, porodnost je dlouhodobě, s menšími odchylkami, na velmi nízké úrovni.

Jak je patrné z grafu č. 4.13 u obcí Moravskoslezského kraje klesá porodnost tak jako v celé České republice. Kraj je však dlouhodobě pod celorepublikovým průměrem. V roce 1991 se narodilo v obcích MSK v průměru 12 dětí na 1000 obyvatel. Nejvíce narozených dětí pak zaznamenaly obce druhé velikostní kategorie (200-499), a to téměř 16 dětí na 1000 obyvatel. Během následujících deseti let porodnost výrazně klesla. Průměrná hrubá míra porodnosti byla 9 dětí na 1000 obyvatel. Nejvýznamnější změna pak nastala právě u obcí druhé velikostní kategorie, kde hmp klesla o polovinu. Na tisíc osob zde připadlo pouze 7 narozených dětí.

Rok 2009 pak byl ve znamení mírného navýšení porodnosti. V žádném případě však nemůžeme hovořit o babyboomu či populační explozi. V průměru připadlo na 1000 obyvatel 10 narozených dětí. Téměř všechny obce jsou tak pod celorepublikovým průměrem, který byl v tomto roce 11,3. Pouze obce do 50 000 obyvatel tento průměr mírně převyšují.

Graf č. 4.13: Vývoj hrubé míry porodnosti po roce 1991

Zdroj: vlastní zpracování, základní data ČSÚ

5. Závěr

Demografické stárnutí je komplexní jev, se kterým naše společnost nemá zatím bohaté zkušenosti. Jen těžko můžeme odhadnout, co vše sebou stárnutí populace přinese. Z jednoduchých matematických výpočtů si nemůžeme udělat celkovou představu o budoucím vývoji populace. Faktem však zůstává, že populace velmi rychle stárne a v následujících letech se rozdíly ve věkové skladbě obyvatelstva budou ještě více prohlubovat. Bude zapotřebí se na to předem připravit, protože dojde k výrazným změnám ve struktuře společnosti.

Cílem diplomové práce bylo analyzovat obyvatelstvo a jeho věkovou strukturu v obcích Moravskoslezského kraje, a vyhodnotit, zda na tomto území probíhá proces stárnutí obyvatelstva. Tento cíl byl naplněn, a proto je možné konstatovat, že problém demografického stárnutí trápí nejenom Českou republiku, ale také Moravskoslezský kraj včetně všech jeho okresů a obcí. Podíl dětí se rok od roku snižuje a naopak roste podíl občanů ve vyšším věku. V následujících letech lze očekávat, že tento trend bude pokračovat.

Celkový počet obyvatel by se měl snížit. Dle prognózy, kterou provedl Český statistický úřad, by Česká republika měla přijít do roku 2065 téměř o jeden milion obyvatel. Podobné výsledky očekává také Eurostat, který odhaduje, že za 50 let bude mít Česko přibližně 9,5 milionu lidí a z toho celou třetinu by měli tvořit lidé v poproduktivním věku. Přestože nejsme jediným státem EU, který je nucen řešit tento problém, demografické stárnutí je u nás jedno z nejvýraznějších. Obdobně jako my na tom bude například Slovensko. Počet Slováků by se do roku 2065 měl snížit zhruba o 18 %, a to ze současných 5,4 milionů na 4,5 milionu. Ostatní státy se také budou potýkat se stárnutím obyvatel, výjimkou budou pouze země, kde je v populaci zastoupen velký počet přistěhovalců, jako například Velká Británie.

Vraťme se ale zpět k České republice. Z analýzy jasně vyplynulo, že stárnutí populace na území Moravskoslezského kraje ve sledovaném období 1991-2009 probíhá. Jen těžko bychom však hledali nějaké výraznější rozdíly mezi jednotlivými obcemi. Zpočátku měla každá obec jinou strukturu obyvatelstva a také rychlost stárnutí obyvatel byla odlišná. Postupem času, však tyto rozdíly již nejsou tak patrné, věková struktura obyvatelstva je u všech obcí obdobná.

Na počátku sledovaného období se průměrná velikost dětské složky pohybovala okolo 20 %, v současnosti už je to v průměru pouze 14 %. Pokles byl tedy značný, a to o 6 procentních bodů. Tento trend bude pokračovat také v následujících letech. Velikost dětské složky ještě poklesne, ale už ne tak rapidně, nakonec by se měla ustálit na nějakých 12 % okolo roku 2065. Při analýze dětské složky v obcích MSK jsme došli k těmto závěrům:

- Nejnižší podíl dětí je v největších obcích (nad 50 000 obyvatel) a v obcích nejmenších (do 200 obyvatel)
- Nejvyšší podíl dětské složky je zastoupen v menších obcích (200 – 2 000 obyvatel)
- Zatímco v roce 1991 vykazují obce velmi rozdílné velikosti dětské populace, v roce 2009 již tyto rozdíly nejsou tak patrné, velikost dětské složky je u všech obcí na obdobné úrovni

Dětská složka se ve sledovaném období zmenšovala, naopak stárnoucí složka rostla. Zpočátku měla každá obec jiné zastoupení seniorů. Některé obce měly v populaci pouhých 9,5 % starších lidí, jinde se tento podíl pohyboval okolo 12-13%. U všech obcí je však možné zaznamenat nárůst, podíl stárnoucí složky se zvýšil na nějakých 14-15 % a bude se dál zvyšovat. Tyto závěry vyplynuly z podrobnější analýzy stárnoucí složky v obcích MSK:

- Největší zastoupení seniorů je v nejmenších obcích (do 200 obyvatel) a zároveň v obcích největších (nad 50 000 obyvatel)
- Nejmenší podíl seniorů vykazují menší obce (200 – 2 000 obyvatel)
- Velké obce stárnou rychleji než obce menší

První část demografického stárnutí je spojena právě s úbytkem dětí, a teprve poté dochází k výraznějšímu zvyšování podílu starších lidí. Vývoj v Moravskoslezském kraji přesně kopíruje tento model. Pokles dětské složky se zpomaluje, ale podíl stárnoucí složky se zvětšuje dál. Do roku 2065 by stárnoucí složka mohla tvořit až třetinu obyvatelstva Moravskoslezského kraje, což může představovat hrozbu zejména z pohledu ekonomického a sociálního zabezpečení těchto lidí.

Rostoucí trend proto můžeme zaznamenat také u indexu stárí. Zatímco v roce 1991 byl u všech obcí rozdílný, pohyboval se okolo hodnoty 80, v roce 2009 již u všech obcí překročil hodnotu 100. Nejvyšší index stárí pak vykazují obce nejmenší, do 200 obyvatel. Za padesát let by se podle nejhorších scénářů mohl až ztrojnásobit, na jedno dítě by připadli 3 senioři.

Index ekonomického zatížení od roku 1991 klesá. Jeho pokles je spojen s poklesem dětské složky. Teprve teď se do něj začne promítat také nárůst složky stárnoucí, a proto očekáváme také nárůst tohoto indexu. V roce 2065 by se mohl pohybovat okolo hodnoty 90, což by v podstatě znamenalo, že počet ekonomicky aktivních a neaktivních lidí by se vyrovnal.

Jak již bylo řečeno, jedním z hlavních důvodů malého počtu dětí je nízká porodnost. V současnosti se na tisíc obyvatel narodí okolo 12 dětí, a to je málo. Navíc se zvyšuje věk prvorodiček a také se snižuje počet dětí v rodinách. Zatímco dříve byly rodiny s více než

dvěmi dětmi běžné, dnes už jsou spíše výjimečné. Je to způsobeno především změnou životního stylu lidí, změnou hodnot a preferencí. Stát se může pokusit podpořit zvýšení porodnosti, výsledky však nejsou jisté.

Stárnutí populace by proto mělo být přijato jako nezvratný fakt, na který by se společnost měla předem připravit. Zatím tento jev vnímáme spíše jako hrozbu, která sebou přinese řadu problémů. Lidé se touto hrozbou příliš nezabývají, neberou ji vážně. Proto bychom měli zavčas udělat taková opatření, abychom jí dokázali čelit, například tím, že budeme včas myslet na budoucnost a na zajištění ve stáří.

Česká republika si začíná uvědomovat vážnost této problematiky a proto dělá první kroky a první opatření v oblasti stárnutí populace. Mnohá opatření však ještě neudělala, důchodová ani zdravotní reforma ještě pořád není dotažena do konce, ale jejich podoba se již začíná rýsovat. Teprve budoucí vývoj nám ukáže, zda jsme se na stárnutí připravili dostatečně a včas.

Seznam použitých zdrojů

Knihy a tištěné dokumenty

1. BALTES, P. B. *Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností*. In GRUSS, P. *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál 2009. ISBN 978-80-7367-605-6, s. 11-38.
2. DUFEK, J.; MINAŘÍK, B. *Stárnutí obyvatel České republiky a vývoj zatížení produktivní populace*. 1.vyd. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická u univerzita, 2008. 80 s. ISBN 978-80-7375-253-8
3. KALIBOVÁ, K.; PAVLÍK, Z. *Demografie (nejen) pro demografy*. 3. přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 249 s. ISBN 978-80-7419-012-4.
4. RYCHTAŘÍKOVÁ, J., KUCHAROVÁ, V. (eds.) *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2008. ISBN 978-80-86561-52-3
5. PAVLÍK, Jiří. *Aplikovaná statistika*. 1.vyd. Praha : Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, 2005. 172 s. ISBN 80-7080-569-2
6. STREECK, W. *Politika stárnoucí společnosti: od generační smlouvy ke generačnímu konfliktu?* In GRUSS, P. *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál 2009. ISBN 978-80-7367-605-6, s. 183-200.
7. ŠOTKOVSKÝ, I. *Úvod do studia demografie*. 1.doplňené vyd. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 1998. 159 s. ISBN 80-7078-327-3.
8. ŠOTKOVSKÝ, I. (2007): Comparison of the Moravian-Silesian Population Development with Regions NUTS 2 in Longtime Period. In: ECON '07 (selected research papers). Ostrava, Ekonomická fakulta VŠB – TUO, pp. 219-226, ISSN 0862-7908, ISBN 978-80-248-1651-7
9. TVRDÝ, L., ŠOTKOVSKÝ, I (2004): Vývoj přirozeného a migračního přírůstku v obcích Moravskoslezského kraje v letech 1992 až 2001. *Demografie*, 46, č. 1, ČSÚ, Praha, s. 33–46, ISSN 0011-8265
10. VAUPEL, J. W., KISTOWSKI, K. G. *Plasticita průměrné délky života a její důsledky*. In GRUSS, P. *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál 2009. ISBN 978-80-7367-605-6, s. 39-60.
11. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6.

Elektronické zdroje

12. Demografické stárnutí. In *Demografie* [online]. 2005 [cit. 2011-03-16]. Dostupné z WWW: http://www.demografie.info/?cz_starnutic=
13. ČSÚ, dostupné z: <http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/home>
14. RIS, dostupné z: <http://www.risy.cz/index.php?pid=202&kraj=8>
15. Euroskop, dostupné z: <http://www.euroskop.cz/38/2963/clanek/starnuti-obyvatel-je-problemem-vsech-clenskych-zemi/>
16. Eurostat, dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-072/EN/KS-SF-08-072-EN.PDF
17. Příprava na stárnutí. In *Madridský mezinárodní akční plán pro problematiku stárnutí 2002* [online]. 2002. [s.l.] : MPSV, 2002 [cit. 2011-03-12]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf>
18. Sociální služby. In *Střednědobý plán rozvoje služeb v Moravskoslezském kraji na léta 2010-2014* [online]. Ostrava : [s.n.], 2010 [cit. 2011-04-18]. Dostupné z WWW: http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/assets/soc/sprss_2010-2014.pdf
19. Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009). In *Populační prognóza ČR do r. 2065* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2009 [cit. 2011-02-16]. Dostupné z WWW: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf)
20. Projekce obyvatelstva České republiky. In *Populační prognóza ČR do r. 2050* [online]. Praha : Český statistický úřad, 2004 [cit. 2011-02-15]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4025-04>
21. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. [s.l.] : MPSV, 2008. 60s. Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/cs/5045_str.11
22. Projekt senioři. In *Zásadní mezinárodní a národní dokumenty týkající se seniorů* [online]. [s.l.]: Český helsinský výbor, 2009 [cit. 2011-03-12]. Dostupné z WWW: <http://www.helcom.cz/view.php?cislocclanku=2005040109>
23. Internetová encyklopedie. In *Wikipedie*, 2011 [cit. 2011-02-15]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C4%9Bkov%C3%A1_pyramida
24. Tiskové zprávy MPSV. In *Důchodová reforma* [online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008 [cit. 2011-03-19]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/4320>

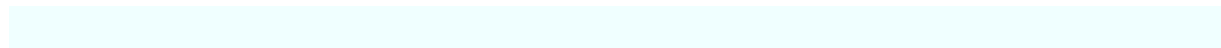
Seznam zkratek

ČSR	Československá republika
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DIS	dynamický index stáří
EUROSTAT	Evropský statistický úřad
IEZ	index ekonomické závislosti
IS	index stáří
HMP	hrubá míra porodnosti
KS	konečný stav
P	populace
CHKO	chráněná krajinná oblast
MSK	Moravskoslezský kraj
RIS	regionální informační systém

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obr.č. 2.1: Typy věkových pyramida.....	12
Obr.č. 2.2: Krabicový graf (Box and whiskers plot).....	13
Obr.č. 3.1: Mapa Moravskoslezského kraje	28
Obr.č. 3.2: Členění okresů MSK.....	30
Tab.č. 2.1: Struktura obyvatelstva České republiky v letech 1991-1999.....	23
Tab.č. 2.2: Struktura obyvatelstva České republiky v letech 2000-2009.....	24
Tab.č. 3.1: Počet obyvatel v obcích Moravskoslezského kraje.....	31
Tab.č. 3.2: Struktura obyvatelstva v MSK v letech 2001-2009.....	33
Tab.č. 4.1: Vybrané demografické ukazatele v okresech MSK (2001-2009).....	38
Tab. č. 4.1: Dynamický index stárí v obcích MSK (2001-2009).....	50
Graf č. 2.1: Situace v zařízeních pro seniory MSK v letech 2001-2009.....	18
Graf č. 2.2: Struktura obyvatel ČR v letech 1991-2009.....	24
Graf č. 2.3: Projekce stárnoucí složky České republiky do roku 2065.....	26
Graf č. 2.4: Projekce dětské složky České republiky do roku 2065.....	27
Graf č. 3.1: Struktura obyvatel MSK v letech 2001-2009.....	33
Graf.č. 3.2: Věková pyramida MSK v roce 1991.....	33
Graf.č. 3.3: Věková pyramida v MSK v roce 2001.....	34
Graf.č. 3.4: Věková pyramida v MSK v roce 2009.....	35
Graf.č. 3.5: Věková pyramida v MSK v roce 2065.....	35
Graf.č. 4.1: Vývoj dětské složky v okresech MSK po roce 1991.....	39
Graf.č. 4.2: Vývoj stárnoucí složky v okresech MSK po roce 1991.....	40
Graf č. 4.3: Vývoj dětské složky v obcích Moravskoslezského kraje po roce 1991.....	41
Graf č. 4.4: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (1991).....	42
Graf č. 4.5: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (2001).....	43
Graf č. 4.6: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (2009).....	44
Graf č. 4.7: Vývoj stárnoucí složky v obcích Moravskoslezského kraje po roce 1991.....	45
Graf č. 4.8: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 65 a více let (1991)	46
Graf č. 4.9: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 65 a více let (2001).....	47
Graf č. 4.10: Rozložení obyvatel v obcích MSK ve věku 0-14 let (2009).....	48
Graf č. 4.11: Vývoj indexu stárí v obcích Moravskoslezského kraje po roce 1991.....	49
Graf č. 4.12: Vývoj indexu ekonomické závislosti v obcích MSK po roce 1991.....	51

Graf č. 4.13: Vývoj hrubé míry porodnosti po roce 1991.....	53
---	----

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou (bakalářskou) práci užít (§ 35 odst.3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne

.....
jméno a příjmení studenta

Adresa trvalého pobytu studenta:

Vlasty Vlasákové 21, Ostrava-Bělský les, 70030